

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TATAR TÜRKÇESİ YAZI DİLİYLE TRABZON AĞZININ
MORFOLOJİK BAĞLANTISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurşah TURHAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Sabina ABİD

ARTVİN – 2020

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “TATAR TÜRKÇESİ YAZI DİLİYLE TRABZON AĞZININ MORFOLOJİK BAĞLANTISI” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 6 ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

20/07./2020

Nurşah TURHAN

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Sabina ABİD danışmanlığında, Nurşah TURHAN tarafından hazırlanan bu çalışma 18/06/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU	İmza:.....
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Sabina ABİD	İmza:.....
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Erhan GİRAY	İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.... / /

Doç. Dr.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VIII
İŞARETLER	IX
ÖZET	X
SUMMARY	XII
ÖNSÖZ	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TATAR TÜRKÇESİ YAZI DİLİYLE TRABZON AĞZININ MORFOLOJİK BAĞLANTISI

1.1. Tatar Tarihine Kısa Bir Bakış	4
1.1.1. Tatar Türkçesi	6
1.2.Trabzon Tarihine Kısa bir Bakış	7
1.2.1.Trabzon Ağzı	12
1.2.1.1.Ses Bilgisi	13
1.2.1.2. Şekil Bilgisi	14

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1.Yapım Ekleri	16
------------------	----

2.1.1.İsimden İsim Yapım Eki	16
2.1.2.Fiilden İsim Yapım Ek	29
2.1.3. İsimden Fiil Yapım Eki	43
2.1.4. Fiilden Fiil Yapım Eki	50
2.2. Çekim Ekleri	57
2.2.1. İsim Çekim Ekleri	57
2.2.1.1. Hal Ekleri	57
2.2.1.1.1. İlgi Hali	57
2.2.1.1.2. Yükleme Hali	59
2.2.1.1.3. Yönelme Hali	60
2.2.1.1.4. Bulunma Hali	62
2.2.1.1.6. Eşitlik Hali	64
2.2.1.1.7. Vasıta Hali	66
2.2.1.2. Çokluk Eki	68
2.2.1.3. İyelik Ekleri	69
2.2.1.3.1. Teklik 1. Şahıs İyelik Eki	70
2.2.1.3.2. Teklik 2. Şahıs İyelik Eki	70
2.2.1.3.3. Teklik 3. Şahıs İyelik Eki	71
2.2.1.3.4. Çokluk 1. Şahıs İyelik Eki	72
2.2.1.3.5. Çokluk 2. Şahıs İyelik Eki	73
2.2.1.3.6. Çokluk 3. Şahıs İyelik Eki	74
2.2.1.4. Aitlik Eki	75
2.2.1.5. Soru Eki	76
2.2.2. Fiil Çekimleri	76
2.2.2.1. Basit Zamanlı Çekimler	76

2.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri	76
2.2.2.1.2.1. Şart Eki	76
2.2.2.1.2.2. İstek Eki	78
2.2.2.1.2.3. Gereklilik Eki	80
2.2.2.1.2.4. Emir Eki	84
2.2.2.2. Bildirme Kipleri	89
2.2.2.2.1. Görülen Geçmiş Zaman	89
2.2.2.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki	90
2.2.2.2.3. Gelecek Zaman Eki	92
2.2.2.2.4. Geniş Zaman Eki	94
2.2.2.2.5. Şimdiki Zaman Eki	96
2.2.3. Ek Fiil	102
2.2.3.1. Şimdiki Ve Geniş Zamanı	102
2.2.3.2. Bilinen Geçmiş Zaman	103
2.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman	103
2.2.3.4. Şart	104
2.2.3.5. Şimdiki Zaman	104
2.2.3.6. Görülen Geçmiş Zaman	105
2.2.3.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman	105
2.2.3.8. Şart	105
2.2.2.3. Birleşik Zamanlı Çekimler	105
2.2.2.3.1. Hikaye	105
2.2.2.3.1.1. Geniş Zamanın Hikayesi	106
2.2.2.3.1.2. Şartın Hikayesi	107
2.2.2.3.1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi	107

2.2.2.3.1.4. Bilinen Geçmiş Zamanın Hikayesi	108
2.2.2.3.1.5. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi	108
2.2.2.3.1.6. İsteğin Hikayesi	109
2.2.2.3.1.8. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Hikaye	109
2.2.2.3.1.9. Geniş Zamanda Hikaye (Şimdiki Zaman İşlevli)	109
2.2.2.3.1.10. İstek İşlevli Hikaye	110
2.2.2.3.1.11. Gereklilik İşlevli Hikaye	110
2.2.2.3.2. Şart	110
2.2.2.3.2.1. Şimdiki Zamanın Şartı	110
2.2.2.3.2.2. Geniş Zamanın Şartı	111
2.2.2.3.2.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı	111
2.2.2.3.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı	111
2.2.2.3.2.5. Gelecek Zamanın Şartı	112
2.2.2.3.2.6. Geçmiş Zamanda Şart	112
2.2.2.3.2.7. Geniş Zamanda Şart	112
2.2.2.3.3. Rivayet	112
2.2.2.3.3.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti	113
2.2.2.3.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti	113
2.2.2.3.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	113
2.2.2.3.3.4. Şartın Rivayeti	113
2.2.2.3.3.5. İsteğin Rivayeti	114
2.2.2.3.3.6. Geniş Zamanda Rivayet	114
2.2.2.3.3.7. Tasarlama Şekillerinde Rivayet	114
2.2.2.4. Sıfat- Fiil Ekleri	114
2.2.2.5. Zarf Fiiller	119

SONUÇ	128
EKLER	132
1.1.TRABZON AĞZI İÇİN KAYNAK KİŞİ LİSTESİ	132
KAYNAKÇA	141
ÖZGEÇMİŞ	145

KISALTMALAR

Ag : Ağız

Ç. : Çokluk

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Gr. : Gramer

Grb : Grubu

DLT : Divan-ı Lügati't Türk

K.Ş. : Kaynak Kişi

M.Ö. : Milattan Önce

Örn. : Örnek

S. : Sayfa

Ş. : Şahıs

T. : Teklik

Tat. T. : Tatar Türkçesi

TDK : Türk Dil Kumu

Trb. Ag. : Trabzon Ağzı

Vb : ve benzeri

Yay : Yayınları

Yy. : Yüzyıl

İŞARETLER

ä	a – e arası bir ünlü
ë	Kapalı e ünlüsü
ğ	Ötümlü, sürekli, art damak hırıltılı sızıcısı
ñ	Geniz n'si
ũ	Uzun u ünlüsü
h	Ötümsüz, sürekli, arka damak hırıltılı sızıcısı
ķ	Ötümsüz, sürekli, ön damak hırıltılı sızıcısıdır.

ÖZET

TATAR TÜRKÇESİ YAZI DİLİYLE TRABZON AĞZININ MORFOLOJİK BAĞLANTISI

Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla erimeye yüz tutmuş dil özelliklerinin çeşitli dil çalışmalarıyla muhafaza edilmesi amaçlanmıştır. Bu minvalde oluşturulan çalışmaların çoğunluğunun yazı diline yönelik olduğu görülmektedir.

Lehçeler, bir dilin çok eski dönemlerinde coğrafi ve kültürel etmenler sebebi ile o dilden ayrılmış olan kollarıdır. Lehçeler, zamanla ses, söz dizimi ve söz varlığı bakımından değişikliğe maruz kalabilirler. Ağızlar ise mensup oldukları dilden, lehçelere oranla daha yeni zamanda ayrılmış olan dilin bölge kollarıdır. Ağızlar, bir lehçenin edebi diline oranla farklı söyleyiş biçimlerinde ortaya çıkarlar.

11. yy. itibariyle Anadolu'ya yerleşen Oğuz boylarının çeşitli ağız özelliklerine sahip olması, Anadolu'da ağız özelliklerinin çeşitlenmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte diğer unsurların da etkisi göz önünde bulundurulduğunda çeşitliliğin arttığı görülebilir. Bu ağızlar gösterdikleri benzerlikler, tarihi unsurlar, etnik yapılanma bakımından gruplaşmalar oluşturmuştur.

Çağdaş Türk Lehçelerinin en kalabalık grubu olan Kıpçaklar ise çok geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır. Bu grubun üyesi olan Tatar Türkçesi, büyük çoğunlukla Tataristan'da olmak üzere; Başkurdistan, Bulgaristan, Kazakistan, Romanya, Çin, Finlandiya, Ukrayna, Kırgızistan, Azerbaycan, Tacikistan ile Türkiye'de konuşulmaktadır.

Özellikle Anadolu'nun Kuzeydoğu Bölgesi'nde yer alan Trabzon bölgesinin çeşitli etnik unsurlara sahiplik etmesi Trabzon ağzını diğer ağızlardan ve yazı dilinden ayırır.

Bu çalışmada, Türk dilinin Kıpçak Grubu içerisinde yer alan Tatar Türkçesi, yazı dili yönünden ele alınırken; diğer taraftan ise Oğuz Grb.içerisinde yer alan Türkiye Türkçesinin kuzey doğu ağzı olan Trabzon yöresi ağzı özelliklerinin benzer – farklı yönleri morfolojik mukayese temelinde ele alınmıştır.

Çalışmaya konu olan Tatar Türkçesinin karşılaştırma temelli olarak Trabzon yöresindeki yakınlığı tespit edilip, bölge ağzındaki morfolojik özelliklerde gün yüzüne çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : TatarTürkçesi, Trabzon ağzı, Morfolojik Bağlantı

SUMMARY

MORPHOLOGICAL CONNECTION OF TRABZON REGION WITH TATAR TURKISH LITERARY WRITING LANGUAGE.

The language features that have melted as technological developments gain momentum are intended to be preserved with various language studies. It is observed that the majority of the studies carried out this style are directed towards the written language.

Dialects are the branches of a language that have been separated from that language due to, geographical and cultural factors in ancient times. Dialects may undergo changes overtime in terms of voice, lexical presence, and syntax. The vernacular speeches are regional branches of the language that have been separated from the language they belong to in more recent times than the dialect. The vernacular speeches appear in different forms of utterance compared to the literary language of a dialect.

The Oghuz tribes that settled in Anatolia in the eleventh century caused a variety of vernacular speech features. However, considering the influence of other factors diversity can be seen to increase. These vernacular speech formed groupings in terms of their similarities, historical factors and ethnic development.

The Kipchaks, the most populous group of contemporary Turkish dialects, have spread over a wide area. Tatar Turkish, which is a member of this group, is mostly in Tatarstan.; it is spoken in, Bashkortostan, Bulgaria, Kazakhstan, Romania, China, Finland, Ukraine, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Tajikistan and Turkey.

Especially in the northeast region of Anatolia, Trabzon region has a variety of ethnic factors that distinguish the vernacular speech of Trabzon from other vernacular speeches and the written language.

In this study, the analysis of Tatar Turkish in Kipchak Turkish language group in terms of writing language, on the other hand, similar and different aspects of Trabzon region local speech of Oghuz group, were examined on the basis of morphological comparison.

The comparasion based proximity of Tatar Turkish in Trabzon region is determined and morphological features in the vernacular speech of the region are revealed.

Keywords: Tatar Turkish, Trabzon Dialect, Morphological Comparison

ÖN SÖZ

Toplumlar arasındaki anlaşma aracının dil olduğu bilinen bir gerçektir. Yazılı veya sözlü her türlü iletişim dili kapsar. Bu genel özelliği dışında dilin asıl önemi, iletişim aracı olmanın yanı sıra insanlar arasında ortak duygu, düşünce hayal birliği oluşturmaktır. Başka bir deyişle dil, insanlara millet olma özelliği kazandırarak milletin oluşumunu ve devamlılığını sağlar. Milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için sahip olmaları gereken dil; yazı dili ve konuşma dili olmak üzere iki başlıkta değerlendirilebilir.

Yazı dili, ülkenin sahip olduğu ağızlardan herhangi birinin, resmî ve yazılı anlatımda belli ölçü, kural ve düzen çerçevesinde kullanılan şeklidir. Konuşma dili ise yazı dilinin aksine ölçü, kural ve düzene bağlı kalmaksızın; yöreden yöreye farklılıklar göstererek kullanılan halkın günlük dilidir.

Bu iki duruma ek olarak yazı dili ve konuşma dilini kapsayan lehçeler mensubu oldukları dilden çok eski dönemlerde ayrılarak çeşitli değişikliklere uğrarlar. Bu değişikliklerin zamanla kaybolmaması, muhafaza edilmesi dilin ve ulusların kimlikleri açısından önem taşımaktadır.

Ulusların kimliklerini kaybetmemesi adına yapılan dil çalışmaları gerek yazı dili gerekse de konuşma dili esasında yapılabilir. Bu çalışmalar, yazı dilini belli bir kalıba, düzene oturtmak; sınırlarını belirlemek adına gerekli olduğu gibi konuşma dili açısından da etnik, kültürel öğelerin izlerini sürmek; millî kimliğin kaybolmaması, yörelerin dil özelliklerinin dilin canlılığı içerisinde erimesine izin vermeden nesilden nesile aktarım ve kullanım açısından da büyük önem taşımaktadır.

Dil, toplumdaki bireyleri birbirine bağlayan en güçlü unsurlardan biridir. Bu özelliğiyle dil, Türk yazı dilinin lehçe ve ağızları arasında görülebilir. Aynı dili konuşan milletler arasında dildeki benzerliklerin yanı sıra çeşitli nedenlerle farklılıkların ortaya çıkma olasılığı kaçınılmaz olabilmektedir. Farklılıkları oluşturan nedenlerin siyasi olabileceği gibi kültürel ve sosyal etkiler olması muhtemeldir.

Yapılan dil çalışmaları sadece o dilin edebî dille sınırlı kalmayıp, konuşma dili ve ağız özellikleri de en az edebî dil araştırmaları kadar önem arz etmelidir.

Bir dil kendi doğal kuralları gereği sürekli değişir ve yenilenir. Söz konusu değişiklik ve yenilenme, toplumun bireyleri arasında kalacak şekilde bir değişikliktir. Toplum içinde zamanla ortaya çıkan değişiklikler, dilin yenilenme ve değişimini büyük oranda etkiler.

Ayrı ayrı toplumlar kendi duygu ve düşünce sistemine uygun olarak farklı diller oluşturmuşlardır. Dil, insanlar için evrensel iletişim aracı olmasına rağmen onu konuşan ve yazan toplumlarda değişik sebeplerle, çeşitli şekillerde kendini gösterir.

Türk yazı dilinin iki önemli kolunu oluşturan Kıpçak ve Oğuz Grubu Türk Lehçeleri tarihi süreç içinde dil özellikleri bakımından büyük oranda benzerliklerin bulunduğu lehçelerdir. Kıpçak ve Oğuz Grubu Türk Lehçeleri arasındaki farklılıkların ilk belirtileri ise Eski Anadolu Türkçesi devresinde başlamış, ses, yapı, anlam bakımından farklılıklar gittikçe artmıştır.

12.yüzyılda Kıpçakların Anadolu sınırlarındaki yerleşimi Oğuz Grubu Türk Lehçeleri arasında özellikle Türkiye Türkçesinin yazı dili dışında ağızlarını dil özellikleri bakımından etkilediği görülmüştür. Bu çalışmada Kıpçakların ses, şekil bakımından etkilediği Türkiye Türkçesinin Kuzeydoğu Anadolu ağızlarını oluşturan Trabzon ağızı dil özellikleriyle ele alınıp Kıpçak Grubu Türk Lehçesinin önemli kolu olan Tatar Türkçesiyle morfolojik bakımdan karşılaştırılmıştır.

Genellikle bütün dünya dillerinde yazı dili, ağızlarıyla değişim ve yenilenme sürecine göre farklılık gösterir. Bu çalışmada incelenmeye alınan Tatar Türkçesi bir yazı dili ve Trabzon ağızı bir ağız özelliklerini taşımasına rağmen birçok morfolojik benzerlikler tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın amacı Kıpçak grubu Türk lehçesinin önemli kolunu oluşturan Tatar Türkçesi ve Kıpçakların önemli izlerini ses ve şekil bilgisinde barındıran Trabzon ağızının morfolojik özelliklerini karşılaştırmaktır.

Tatar Türkçesiyle Trabzon arasındaki esas itibariyle ağız farkları yanı telaffuz farklılıkları ses farklılıkları ve anlam farklılıklarıdır. Morfolojik farklılıklar ise daha azdır.

Bu çalışmada Tatar Türkçesinin ve Trabzon ağızıyla ilgili önemli gramer çalışmaları ele alınarak morfolojik yönden karşılaştırılmıştır. Ayrıca Tatar Türkçesiyle Trabzon

ağızdaki yapım ekleri, çekim ekleri ve bunların yazı dili ve ağızdaki kullanılışı örneklerle verilmiştir.

Her ne kadar kaynak yönünden bazı eksiklerle karşılaşıldıysa da Tatar Türkçesi ve Trabzon ağızdaki ortak kullanılan yapım ekleri ve çekim eklerini karşılaştırmaya gayret edilmiştir. Çalışmada Tatar Türkçesi ve Trabzon ağızı arasındaki farklılık gösteren eklere de yer verilmiştir. Tatar Türkçesi ve Trabzon ağızı arasındaki şekil bilgisinde karşılaşılan farklılıkların sebebi siyasi, sosyal, coğrafi olarak gösterilebilir.

Bu çalışmanın yapılmasındaki diğer amaç, bu tür karşılaştırmalar yapıp Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin diğer kollarıyla bölge ağızlarını ses, şekil ve anlam bakımından ortak, benzer yönlerini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada katkılarını esirgemeyen hocam Dr. Öğretim Üyesi Sabina ABİD'e ve emeği geçen Hüseyin ÖTÜKEN, Münire - Kemal ÖZŞEKER'e yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

AĞIZ ARAŞTIRMALARI KISA TARİHÇESİ

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların başlangıcının 1867 yılına kadar uzandığı görülmektedir. Bu çalışmalar üzerinde yapılan araştırmalar, 1940'lı yıllara kadar uzanan dönemde “yabancı araştırmacılar dönemi” şeklinde adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2008: 143). 1940'tan sonra ise yerli araştırmacıların ilgisini çeker.

Anadolu ağızlarının doğrudan yabancı araştırmacılar tarafından çalışılması, derleme tekniği bakımından bazı ağız özelliklerinin yeterince tespit edilememesine sebep olmuştur. yapılan derleme çalışmaları, ele alındıkları bölgenin dil yapısını bütün ayrıntılarıyla ortaya koyabilme imkanından uzak kalmıştır. Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmaların en verimli dönemi, 1940 yılından sonra yerli araştırmacılar ile başlar (Korkmaz, 1976: 143-172).

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalar, diğer alanlara oranla daha yavaş ilerlemekte olup bugün geldiği noktada dahi bir ağız atlası hazırlamak ve ayrıntılı bir sınıflandırma yapmak için gerekli malzeme mevcut değildir. Buna rağmen sahip olunan tüm malzeme, araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve ağızların yayılma alanları tespit edilip sınıflandırma denemeleri yapılmıştır (Karahan, 2014: IX).

İlk sınıflandırma denemesi, I.Künos'a aittir. 1896 yılında yapılan bu ilk denemede Anadolu ağızları şu gruplara ayrılmıştır (Özden, 2019: 185) :

1. İzmir ile Bursa arasında Zeybekçe
2. Kastamonu Ağızı
3. Karadeniz'in doğu kıyılarına doğru Lazca
4. Harputça
5. Güneydoğu Anadolu'da Mersin ile Konya arasında Karamanlıca
6. Kızılırmak Havzası'nda Ankara ağızı
7. Anadolu'da dağınık olarak yaşayan Yörük ve Türkmenler

Kisazsiai Török Dialektusairal adlı çalışmasında Künos; Zeybekçe, Ankara ağzı, Yörük ve Türkmen ağızlarının esas Türk ağızlarını diğerlerinin ise Türkçeleştirilmiş unsurların ağızlarını temsil ettiğini belirtmektedir (Karahan, 2014: X).

Anadolu ağızları üzerine tamamen kendi malzemesine dayanarak yapılan diğer bir tasnif ise Ahmet Caferoğlu'na aittir (Buran, 2011: 42-43):

1. Doğu illeri ağızları (Kars, Elazığ, Van ve civarı, Malatya) bölgesi
2. Erzurum, Trabzon, kısmen Riza ağızları bölgesi
3. Sivas, kısmen Tokat illeri ağızları bölgesi
4. Amasya, Çorum, Ankara, kısmen Yozgat ağızları bölgesi
5. Orta Anadolu (Kayseri başta olmak üzere) ağızları bölgesi
6. Gaziantep (ve Kuzey sınır ağızları) bölgesi
7. Batı illeri ağızları (Eskişehir, Balıkesir, Manisa, İzmir, kısmen Afyon, Aydın ve Antalya'ya kadar) bölgesi
8. Konya ağzı bölgesi
9. Kastamonu ağız bölgesi

Caferoğlu, Fundamenta'daki makalesinde ilkinde göre daha özetlenmiş bir şekilde bir tasnif yaparak, Anadolu ağızlarını Rumeli ağızları hariç genel çizgileriyle altı gruba ayırır (Karahan, 2014: X – XI) :

1. Güneybatı ağızları (Bandırma'dan Antalya civarlarına kadar),
2. Orta Anadolu ağızları (Afyon'dan Elazığ ve Erzurum'a kadar).
3. Doğu ağızları (Elazığ ve Erzurum'dan doğu sınırına kadar).
4. Kuzeydoğu ağızları (Samsun'dan Rize'ye kadar).

5. Güneydoğu ağızları (Gaziantep, Adana, Antalya ve civarı).

6. Kastamonu

Bir diğer tasnif denemesi ise “Türkçenin Grameri” adlı eserinde Tahsin Banguoğlu tarafından karşımıza çıkmaktadır. Banguoğlu, sınırları kesin olmamakla birlikte bu alanda on ağız ayırt edilebileceğini eserinde belirtmektedir (Banguoğlu, 2015: 17):

1. Deliorman	2. Makedonya
3. İstanbul	4. Aydın
5. Karaman	6. Ankara
7. Kastamonu	8. Karadeniz
9. Harput	10. Erzurum

Daha küçük bölgeler içindeki ağız grupları, genel sınıflandırma denemelerinden sayıca fazladır. Bölgelerin idarî sınırlarının, ağız gruplarını belirlemede bir ölçüt olmadığı görülmektedir.

Anadolu ağızları üzerine yapılan çalışmalarda ses bilgisi bakımından genellikle; k- > g- / g- > k-, t- > d- / d- > t-, -k / -k- > -h / -h-, k- > ç-, g- > c-, o > u / u > o, ö > ü / ü > ö, b- > m-, r düşmesi, -u, -ü, -ı > -i değişmesi, önseste y- düşmesi, eklerde meydana gelen ünlü kalınlaşması, ünlü yuvarlaklaşması, ek ve köklerde meydana gelen ünlü incilmesi, damak n'sinde görülen ses değişimleri, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz yer değiştirmesi, alınma kelimelerdeki uzun ünlülerin normal süreli ünlüye dönüşmesi gibi ölçütler kullanılmıştır. Şekil bilgisi bakımından ise daha çok fiil çekim eklerinden yararlanıldığı, özellikle de şahıs eklerinin ölçüt olarak kullanıldığı görülmektedir (Buran, 2011: 52).

BİRİNCİ BÖLÜM

TATAR TÜRKÇESİ YAZI DİLİYLE TRABZON AĞZININ MORFOLOJİK BAĞLANTISI

1.1. Tatar Tarihine Kısa Bir Bakış

30 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Tatarların adına ilk kez Orhon yazıtlarında rastlanılmaktadır.¹ Çin kaynakları bunları çeşitli devrelere ait olmak üzere “Ta-Ta” veya “Da-Da” şeklinde kaydetmiştir(Buran,Alkaya.2007: 235). Tatar adına ayrıca Dede Korkut hikayeleri, Kabusnâme, DLT gibi eserlerde de rastlanılmaktadır. Tatar adının çeşiti kaynaklarda “dağ kişisi, tatar, barbar, vahşi, okçu halk, put (ongun), defter, su Moğolu, yabancı” gibi anlamlarla açıklandığını belirten Ahmet Buran ve Ercan Alkaya şu açıklamaları eklemiştir: “ Tatar adı “tat” ve “ar” (er) sözlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Tat sözü “yabancı” anlamına gelen “yat” sözünden gelmektedir. Tarihî süreç içerisinde “yat > dat > tat “ değişimini geçirmiştir. İkinci söz “ar” ise “er, kişi” anlamındadır. Dolayısıyla Tatar Tat-ar (er) > Yat-ar (er) “yabancı er, yabancı kişi” anlamına gelmektedir(Buran,Alkaya, 2007: 36).

Tatar adı üzerine verilen bu bilgilere ilave olarak; Kürşat Yıldırım, “ Tatar Adının Kökeni” adlı çalışmasında, Tatar adının anlamı ve tarihte ilk görüldüğü zaman üzerine bir fikir birliğine varılamadığını belirtir. Ayrıca çalışmasında, Çin kaynaklarına dayanarak Tatar adının ilk kez X. yy’da değil V. ve VI. yy’larda Ta-t’an ve T’an-t’an şeklinde görüldüğünü ifade ederek bu haliyle Tatar adının IV. ve V. yy’lardaki görünümü tarih, coğrafya ve kültür bakımlarından bütün olarak değerlendirildiğinde “ormancı”, “ağaç yeri”, “yiş kişi” gibi anlamlara gelmesinin muhtemel olduğunu belirtmektedir (Yıldırım, 2012: 186).

Bugün Tatar Türklerinin yaşadığı İdil-Kama bölgesine çok erken dönemlerden itibaren Türk kavimleri yerleşmeye başlamıştır. Bugünkü Tatar Türklerinin ilk etnik oluşumunu Büyük Hun İmparatorluğu döneminde bu devletin bir parçası olan ve Don-Kuban sahasında yaşarken 5.yüzyılın sonu ve 6.yüzyılın başında İdil boyuna göç eden

¹ Kültigin Abidesinin güney ve doğu yüzünde Otuz-Tatarlar; Bilge Kağan Abidesi’nin doğu yüzünde Otuz-Tatarlar ve Tokuz-Tatarlar şeklinde.

Bulgar Türkleri teşkil eder. Dolayısıyla bugünkü İdil-Ural Tatarları Suvar, Sibir, kısmen Hunlar ve İdil Bulgarları ile 12.yüzyılda Türkistan'dan bu bölgeye gelen Kıpçak Türklerinin torunlarıdır. Bulgar Türkleri 6. Yüzyılda İdil-Ural bölgesine yerleşmeye başlamış, 7.yüzyılda İdil-Ural bölgesi tamamen bir Türk yurdu haline gelmiştir. Bulgar şehrini başkent yapan ve 9.-12.yüzyıllarda Doğu Avrupa'nın en önemli ticaret merkezi olan Bulgar Devleti, 1220'lerde Moğolların bölgeyi ele geçirmesiyle yıkılmış ve akabinde kurulan Altın Ordu Devletinin himayesine girmiştir. Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından kurulan Altın Ordu Devleti, Batu Han'dan sonra tahta geçen Berkay'la birlikte Türkleşmeye başlamıştır. 14.yy. sonunda Altın Ordu Devleti Timur ordularına yenilmiş ve bölgede Kazan, Kırım, Astrahan, Kasım, Sibir ve Nogay hanlıkları ortaya çıkmıştır. Burada adı geçen hanlıklar içerisinde en önemlisi olanı, 1437-1552 yılları arasında varlığını sürdüren Kazan Hanlığıdır. 1552 yılına kadar Kazan Türkleri Moskova'ya yakın oldukları için sürekli Ruslarla mücadele etmiş ve çoğu zaman üstünlük sağlamışlardır. 1547'de Moskova Knezliğine Korkunç İvan'ın gelmesiyle Ruslar sürekli Kazan Hanlığına saldırılarda bulunmuşlardır. Bu ağır saldırılara dayanamayan Kazan Hanlığı, 1552 yılında Rusların eline geçmiş ve 1556 yılında da tamamen Rusların denetimine geçmiştir. Kazan'ın alınması bir vahşete dönüşmüş, eli silah tutan herkes kılıçtan geçirilmiştir. 1552 yılından bugüne kadar Rusların hâkimiyetinde yaşayan Tatar Türkleri, özellikle 1552 yılından sonra iki yüz yıl süreyle büyük siyasi, iktisadi ve dini baskılarla karşı karşıya kalmıştır. 1774'te Tatar, Başkurt ve Çuvaş Türklerinin ortaklaşa katıldıkları Pugaçev isyanıyla birlikte bir nebze rahatlama olmuştur. Bu durum 1860'lara kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra Tatar Türkleri tekrar Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma tehdidine maruz kalmışlardır. 1917 yılında Kazan'da toplanan kurultayda "İç Rusya ve Sibiryâ Müslüman Türk Tatarları" muhtar cemiyeti ilan edilir ve başına Sadri Maksudi Arsal getirilir. Daha sonra bu meclis, 29 Kasım 1917'de "İdil-Ural Devleti"nin kuruluşunu ilan eder. Ancak 1918'de bu kuruluş Bolşevikler tarafından dağıtılır ve yeni bir kararname ile İdil-Ural Devleti, Tatar- Başkurt Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüştürülür. Ancak, daha sonra bu devletten de vazgeçilir ve yerine ayrı ayrı olarak 23 Mart 1919'da Başkurt ve 27 Mayıs 1920'de Tatar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ilan edilir. Böylece bölgedeki Türk birliği parçalanır. Tatar Sultan Galiyev, daha sonra bu birliği yeniden kurmaya çalışır, ancak o da Stalin tarafından ortadan kaldırılır. Gorbaçov'la 1980'lerin sonunda başlayan açıklık politikası sonucunda Tataristan'da da bazı talepler dile getirilir. 30 Ağustos

1990 tarihinde SSCB dağılmadan Tataristan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan eder. Bağımsızlığı dört yıl boyunca hiçbir ülke tarafından tanınmayan Tataristan, 18 Şubat 1994'te Rusya ile bugünkü resmî statüsünü belirleyen bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma sonucunda Tataristan yarı bağımsız özerk bir Türk Cumhuriyeti konumuna gelmiş ve diğer muhtar cemiyetlere tanınmayan bazı haklar elde edilmiştir (Buran, Alkaya, 2007: 236-237)

Tataristan'ın başkenti ve en önemli şehri Kazan'dır. Diğer önemli şehirleri ise Naberejniye Çelnı, Nijnikamsk, Almetyevsk, Yelabuga'dır. Orta Volga Havzasındaki İdil-Ural bölgesinde yer alıp batısında Çuvaşistan, kuzeybatısında Mari, kuzeyinde Kirov bölgesi, kuzeydoğusunda Udmurt, doğusunda Başkurdistan, güneydoğusunda Orenburg bölgesi, güneyinde ise Samara ve Ulyanov bölgesi bulunmaktadır. Tataristan, hem Baltık ve Hazar Havzasındaki bölgeleri, hem de Slav ve Türk ulusları birbirlerine bağlamakla bir "geçiş ülkesi" özelliği göstermektedir. Zira Tatar Türklerinin, Avrupa'nın en kuzeyindeki Türk boylarının başında yer alması ve "Orta Asya Müslüman dünyasının İdil – Ural bölgesindeki uzantısı" olması bunu destekler mahiyettedir. Rusya Federasyonu'na bağlı olan Tataristan'ın güçlü bir ekonomiye sahip olması, diğer cumhuriyetlerden ayrılan en önemli yönüdür. Tarım, endüstri, doğal gaz ve petrol bakımlarından oldukça zengindir (Tekin, 2019: 1-3).

1.1.1. Tatar Türkçesi

Geçen yüzyıl ortalarına kadar yazı dili olarak Çağatayca'yı kullanan Tatarlar, 19. yüzyıl sonralında kendi diyalektleri, yani Kazan Tatarcası ile yazmaya başlamış ve bugünkü Tatar yazı dilinin temelini atmışlardır. 1927'ye kadar Arap alfabesiyle yazılan Tatarca, 1927-1939 yılları arasında 12 yıl kadar Latin alfabesiyle yazılmış, 1939'da bu alfabe yerini Kiril asıllı yeni alfabeye bırakmıştır (Tekin, Ölmez, 2014: 109).

Tatarca, Türkçenin Kuzey-Doğu (Kıpçak) lehçe grubunun kuzey dalında yer alır. Başlıca Tataristan ve Başkurdistan Cumhuriyetlerinde konuşulur. Tatarcaya en yakın lehçe Başkurtçadır. Kazan Tatarcası, Başkurtçanın yanı sıra, Altın Ordu adlı bölgeyi merkez alan Orta Çağ Devletinin yıkılışıyla birlikte farklı Hanlık bölgelerinde ya da Ordalarda kalan halklar tarafından konuşulan ve bugün artık bağımsız birer yazı dili haline gelmiş olan Kırım Tatarcası, Nogayca, Kazakça gibi Türkçenin diğer kollarıyla yakından

ilişkilidir. Tatarca, Kıpçak Türkçesiyle Volga Bulgarcası, Volga Fincesi ve Moğolcanın birbirleriyle teması sonucunda ortaya çıkmıştır. Tatar yazı dilinin fonetik temelini oluşturan Orta Diyalekt sistematik olarak ünlükayması durumunu gösterir. Yuvarlaklık uyumu Türkçenin diğer kollarına göre Tatarcada daha zayıftır. Öte yandan, yalnızca orta ünlüleri (o, ö e, ı) etkileyen yuvarlaklık uyumu yazımda gösterilmez. Köklü bir geleneğe sahip olan Tatar Türkçesi, ses, yapı ve söz varlığı yönünden öncelikle Eski Türkçe'ye daha sonra ise konuşulan ve yazılan en eski Türkçe kalıntıları olan Volga Bulgarlarına dayanır. Volga Bulgarcasının bugünkü modern temsilcisinin Çuvaşça olduğu düşünülse de Tatarcanın oluşumunda Bulgarcanın fonolojik, fonetik, leksik yönlerden alt katman etkisi gösterdiği aşıkardır (Güney, 2015: 1-3).

Tatar Türkçesinin başlıca üç diyalekti vardır:

Orta Diyalekt: Kama, Norlat, Mamadış, Baltaç, Döbyaz, Etne, Kazan ardı Kreşinleri ağızları, Minzele, Kasıym, Nokrat, Glazov, Udmurt, ve Mari Cumhuriyetleri, Perm, Sverdlovsk ve Kuybişev ülkeleri Tatar ağızları.

Batı (Mişer) Diyalekti: Sergaç, Çistay, Çüprele, Melekes, Hvalin, Temnikov, Lembre, Kuznetsk, Mordva-Karatay ağızları.

Doğu (Sibirya) Diyalekti: Batı Sibirya'daki Tümen, Omsk ve Novosibirsk ülkelerinde konuşulan Tobol-İrtiş, Baraba, Tomsk ağızları(Öner, 2012:683).

Tatarcanın yazı dili, ses sistemi ve söz varlığı bakımından Orta diyalekt; dilbilgisel yönden ise Batı diyalektini özelliklerini yansıtır (Güney, 2015: 3).

1.2.Trabzon Tarihine Kısa bir Bakış

M.Ö. 400 yılında Tabzon'a gelen Ksenophon, Trabzon şehrinden bahseden ilk kişidir. İlkçağda şehir Trapezus, batı dillerinde bir süre Trapezunte gibi değişik isimlerle anılmıştır. Ortaçağ Müslüman yazarları ise şehri Trabezunde veya Atrabezuni şeklinde adlandırmıştır. Bazı batılı yazarlar tarafından ise Trabezonde, Trebexonda, Trebezonda, Trebison, Trapezunt, Trabison şeklinde telaffuz edip, "Kum renginde iki başlı gümüş kartal yuvası" ve "altın kartal ağzı" şeklinde anlamlandırmışlardır (Öksüz, 2005: 11-12).

Doğu Karadeniz bölgesi milattan önceki dönemlerden itibaren Türkler tarafından bilinen ve yurt tutulan bir yöredir. Bilim çevrelerince Türk ya da Türklerle akraba olarak kabul edilen Orta Asyalı toplulukların M.Ö. VIII. yy.'da bu sahaya göç etmesiyle, Doğu Karadeniz bölgesindeki Türk varlığı ortaya çıkmış oldu.İskitlerin baskısı ile bir kısım Kimmer boyları kuzeyden çıkarak Karadeniz bölgesine gelmişlerdir. M.Ö. 585'ten itibaren İskit baskısı sebebi yeniden göç eden Kimmerler, Karadeniz'in kuzeyine çıkarak bölgeyi terk etmişlerdir.Kimmerleri takiben Anadolu'ya giren İskitler, M.Ö. 665'ten itibaren Kür nehrinin sağ yakasına yerleşmeye başlamışlar. M.Ö. 401 civarında bölgedeki İskit hakimiyet sahası Çoruh boylarına ulaşmıştır. Bu zaman zarfı içerisinde, Sinop'tan Trabzon'a kadar olan sahil şeridi de bazı İskit boylarının eline geçmiştir.İskitlerden sonra Doğu Karadeniz bölgesini yurt tuttuğu bilinen üçüncü Türk unsur, Kıpçaklardır. M.Ö. 336 yılında Makedonyalı İskender'in orduları Çoruh boylarına ulaştığında, Hazar denizinden bu bölgeye kadar olan sahada Kıpçak Türklerinin bulunduğu Gürcü kaynaklarından anlaşılmaktadır. Kimmerlerle başlayıp Kıpçaklarla son bulan bu süreçte bölgeye yerleşen Türk ya da Türklerle akrabalığı söz konusu olan bu toplulukların daha sonra yöreye yerleşen diğer unsurlar arasında eriyip gittiği görülmektedir(Tellioğlu, 2007: 60-76).

Anadolu bölgesi, 11. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Oğuz ülkesi haline gelmiştir. Fakat tarihî kaynaklardan, yapılan ağız araştırmalarından ve yer adlarından edinilen bilgiye göre, Anadolu'ya Oğuzlar dışında diğer Türk kavimlerinden de göçler olduğu bilinmektedir. Oğuz dışı Türk kavimlerine ait bölükler, yerleştikleri yerlerde ait oldukları lehçelere ait özellikleri devam ettirmişlerdir. Anadolu'da Oğuzlar dışındaki Türk kavimlerine ait dil özellikleri kendini ana çizgileriyle gösterir. Anadolu ağızlarında kısmen göze çarpan bazı Kıpçak dil özellikleri, Anadolu'da Kıpçak varlığını sergilemektedir(Korkmaz, 1971: 21-32).

Kıpçakların kavim adı olarak ilk tespiti, 1909 yılında, Selenga ırmağının güneyinde, Mogan Şine Usu vadisinde, G. Ramstedt tarafından gerçekleştirilmiştir. Kıpçaklar, tarih sahnesine 9. – 11. yüzyıllar arasında çıkmışlardır. Çin'den Don nehrine, Ural'dan Karadeniz'e kadar olan alana yayılmışlardır. Özellikle 13. asırda, Avrasya bozkırlarında çok geniş bir alana yayılan Kıpçaklar, dinamik bir güç olarak komşu devletlerin bazen korkulu düşmanı ve bazen de güvenilir müttefikleri olmuşlarsa da çok parçalanmış ve tarihte kendi adlarıyla anılan bir devlet bırakamamışlardır. Macaristan, Bulgaristan,

Romanya, Rusya, Gürcistan gibi ülkelerin halkları içinde erimişlerse de yer ve şahıs adlarıyla izlerini günümüze kadar ulaştırmışlardır. Bugün konuşulan veya 20. asır başından itibaren yazı dili olarak kullanılan Türk lehçelerin, sınıflandırmak üzere, genellikle kabul edilmiş üçlü etnik tasnifte (Oğuz; Karluk; Kıpçak) Kıpçak lehçeleri geniş bir grb. teşkil eder (Öner, 2013: XXI – XXII).

Oğuzlar, Rus hücumlarından sonra Karadenizin yakınında bulunan Peçeneklerin bulundukları yerlere gelmiş ve burada bir kısmı Peçenekler tarafından öldürülmüştür. Geri kalanların bir kısmı da Bizanslılar tarafından çeşitli yerlere iskân edilmiştir(Erdem. 2009: 29). Necati Demir, “*Trabzon ve yöresi Ağızları*” adlı çalışmasında Karadeniz Bölgesi’nin tarih içerisinde pek çok Türk boyu için ya yerleşim ya da geçiş coğrafyası olduğunu belirterek bu bölgeye Oğuzlardan önce veya Oğuzların bulunduğu dönemlerde, başta Peçenekler ve Kıpçaklar olmak üzere, pek çok Türk boyunun gelip yerleştiğini açıklar. Bunlara ilave olarak çalışmada “Kumanlarla ilgili ilgi çekici ve iddialı bilgilerden biri Kuman Türklerinin M.Ö. 1118- 1093 tarihleri arasında Sinop’tan Batum’a kadar uzanan bir coğrafyada devlet kurdukları ve bu devletin başkentinin Tokat yakınlarında günümüzde harabe durumunda bulunan Komana şehri olduğu gösterilir.

Demir’in Trabzon Yöresi ve Ağızları çalışmasında, Karadeniz Bölgesi’ne Kuman ve Kıpçakların geldiğine dair güçlü deliller vardır. Özellikle Artvin’in doğu kısmında kalan bölgede Oğuzlardan önce Kıpçakların yaşadığı bilinmektedir. Selçuklular Karadeniz’e indikten sonra Kıpçaklarla hem deniz hem kara yoluyla ticarî bağlantılar kurmuşlardır. “ şeklinde yer vermektedir (Demir, 2006: 33-34).

Trabzon yöresinde Kıpçak Türklerinin varlığını göstermek amacıyla Demir’in Trabzon Yöresi ve Ağız çalışmasında yine şu açıklamalara yer verilmiştir:

1081’de Kıpçak Türkleri Karadeniz sahillerinden ilerleyerek Trabzon’a kadar bütün bölgeyi ele geçirirler. 12. yy’da kırk bin Kıpçak ailesi Gürcistan’a gelip Hristiyanlığı kabul eder. Gürcü orduları bu Türklerden oluşturulur. Bu nüfus daha sonra Çoruh ve Kür dolaylarına gelip yerleşmiştir. 1239-1240 yıllarında Trabzon Devleti’nin en önemli askerî kaynakları Kıpçak Türklerinden oluşur. 1306 tarihli bir kitabede Trabzon’da Komachenos adlı bir ailenin bulunduğu anlaşıldığını söyleyen Demir, adı geçen ailenin paralı asker

olduğunu ve Trabzon çevrelerinde oturan Kuman Türkleri olduğunu açıklamaktadır (Demir, 2006: 34-35).

Yine Trabzon ve yöresinde Kıpçak Türklerinin varlığıyla ilgili bilgi, 1486 – 1554 yılları arasında Sürmene’de 36 hane olmak üzere, Yomra’da gayrimüslim Kumanların yaşadığı bu yöre için tutulan tahrir defterlerinde yer almaktadır.

Trabzon ve yöresinde Kıpçak Türklerinin izlerine şu delillerde tespit edildiği görülebilir:

Latince Ponticum olan bir ağaç çeşidinin Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin bazı yörelerindeki ismi Kuman / Kumar / Komar çiçeğidir. Yöredeki bir diğer Kıpçak izleri ise yer isimlerinde saklıdır. Bu bölgede Kumana’ya ait pek çok sayıda yer ismi bulunmaktadır. 1976’da Trabzon’a bağlı Sürmene ilçesinde Aşağı Kumanit, Yukarı Kumanit olmak üzere iki yer ismi bulunmaktadır. Bunun dışında yine Trabzon’a bağlı Of ilçesinde Kumanit, Yomra’da Komare, Tonya’da Kumanonduz yaylası, Vakfikebir’de Kumanak, Komana Deresi, Kumandere gibi isimlerle karşılaşılırken Trabzon’un yanı sıra Artvin Hopa ilçesinde Kumanolet karyesi, Giresun Espiye ilçesinde Kumanozacık Yaylası, Tirebolu’da Kumanyurdu Yaylası, Alucra’da Kumanderesi ve Sinop’ta Komarı ve Kuman şeklinde yer isimlerine rastlanır. Yer isimlerinin dışında Trabzon Devleti zamanında, Maçka Vazelon Manastırı kilise kayıtlarında çok sayıda Kıpçak Türklerine ait şahıs isimlerine de rastlamak mümkündür. Tüm bunlar dışında Demir, çalışmasında bölge insanının tipi ve karakteri, temel gıda maddesi olarak mısırı kullanmaları bakımından da Karadeniz Bölgesi ve Kıpçaklar arasında bağlantı kurulduğunu ifade etmektedir (Demir, 2006: 35-38).

“İlkçağda Doğu Karadeniz bölgesine yerleşen gruptan sonra bu yöredeki Türklerle ilgili ilk bilgiler VI. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. Bu asrın başlarında Bizans İmparatorluğu’nu Balkanlar’da uzun süre meşgul eden Bulgarlar, kontrol altına alındıktan sonra 530’dan itibaren Trabzon havalisi ile Çoruh boylarına yerleştirilmişlerdir. Bulgar iskânından sonra, Çağrı Bey’in 1018 keşif akını ile başlayan Oğuz göçü neticesinde, Doğu Karadeniz bölgesinin siyasî ve etnik çehresi baştan sona değişmiştir. 1048’de Hasankale zaferinden sonra İbrahim Yinal’a bağlı kuvvetlerin Trabzon civarına akınlar düzenlemesi ile, Oğuzlar ilk defa Karadeniz bölgesinin içlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Türkler Anadolu’nun pek çok yerine olduğu gibi Doğu Karadeniz bölgesinin de büyük kısmına

yayılmıştır. Kırsal alanın önemli bir kısmı Türkmenlerin eline geçtiği gibi Bayburt ve Trabzon şehirleri de Türk hakimiyetine girmiştir. Ancak Trabzon'daki Türk hakimiyeti uzun süreli olmamış, yörenin önde gelenlerinin de desteğini alan Bizans'ın bölge valisi Theodore Gabras, 1075'te şehri tekrar ele geçirdiği gibi, batıda Sinop'a kadar uzanan sahil şeridi ile iç kesimde Şarkî Karahisar'ı Türklerden geri almıştır. Köseadağ savaşından sonra Selçukluların Anadolu'daki idaresi zayıflamaya başlamış, bununla birlikte, Doğu Karadeniz bölgesine Türk akışı devam etmiştir. Bir Gürcü kaynağındaki bilgiye bakılırsa, 1247 civarında, Moğolların önünden kaçan ve o tarih için oldukça kalabalık sayılabilecek altmış bin kişilik bir Türkmen grubu, arasında Şavşat ve Artvin'in de bulunduğu bölgeyi yurt tutmuştur. Bu yoğunluğun bir neticesi olarak, XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, Rum-Ortodoks kültürü, Trabzon şehri dışında bölgedeki varlığını tamamen yitirmiştir. Aynı dönemde, 1277'de Sinop'u kuşatan Rumları püskürten Çepniler, doğuya ilerlemek suretiyle Trabzon Rumlarını baskı altına almış, XIV. yüzyılın başlarına kadar Harşit boylarını ele geçirmişlerdir”(Tellioğlu.2007: 60-76).

İbn Bibi'ye göre Komnenoslar Sinop'u ele geçirmek için gemilerle saldırdıklarında, Çepniler onlarla denizde savaşmış ve Trabzon Rumlarını yenerek bir galibiyet almışlardır. Bu galibiyet, Çepniler hakkında çok önemli ipuçları vermekte ve Trabzon Rum Devleti'ni yenebilecek kalabalık, denizde savaşabilecek kadar ise donanımına sahip olduklarını açıkça göstermektedir (Şahin, 2013: 74).

Çepniler, karada ve denizde büyük mücadeleler vererek bölgede kalabalık topluluklar halinde yurt tutmuşlardır. Özellikle Rize bölgesinde yoğun bir Çepni yerleşimi mevcuttur. Günümüzde Rize bölgesindeki köylerde Çepni isimli ailelere rastlanılmaktadır ve bölgede Çepni kelimesi, “yiğit, gözü pek, cesur ve çetin adam” anlamlarına gelmektedir (Sümer, 2016: 322).

Çepnilerin Trabzon'daki varlığını Necati Demir şöyle açıklar:

“Trabzon'un batısı ve güney kısmının bir bölümü Çepniler tarafından kuşatılmıştır. Çepniler önce Niksar ve çevresine yerleşip, oradan Canik Dağları'nın zirvesini takip ederek Trabzon'un güneyine, Trabzon Rum Devleti'nin sınırlarına kadar ulaşmışlardır. Sonra zirvelerden ırmak vadileri boyunca sahile inmeye başlamışlardır. Osmanlı kuvvetleri Trabzon topraklarına girince Çepnilerin onlara yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı

Devleti, bu hizmetlerinden dolayı Çepnilere zeamet ve tımar gibi dirlikler verip onları hizmetlerine alır ve çeşitli yerlerde görevlendirir. Trabzon, 1461’de Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra Çepniler doğuya doğru ilerlemeye, yer yer yerleşmeye başladığı görülür. Of’un pek çok köyünde Çepnilerin yaşamış olması ve bunların pek çoğunun isminin Bayram olması dikkat çekicidir.

Kürtün, Eynesil, Dereli, Giresun arasındaki geniş saha 1515’te Vilayet-i Çepni olarak adlandırılmıştır. Bu tarihte Çepnilerin elinde 4 kale, 3 nefs, 173 köy vardı. Trabzon fethedildikten sonra buraya diğer sancaklardan haneler getirilip yerleştirilmiştir.

Katip Çelebi, 1548’de yazdığı “*Cihannüma*” adlı eserinin Trabzon’a ayırdığı bölümünde Trabzon’un batı ve güneybatısındaki dağlara Çepni Dağları denildiğini bildirmiştir.” (Demir, 2006: 95-98).

Trabzon ile ilgili başka bir bilgi Enver Uzun’un “*Akçaabat Yer Adları*” isimli eserinde verilmiştir. Uzun, eserinde Sinop’un geçmişte Suriyeliler tarafından kurulduğunun iddia edildiğini ve başka bir görüşe göre de şehrin Yunanlılar tarafından kurulmuş olup Sinop’un sömürgesi olduğunu açıklar. Bundan başka Trabzonda bazı evlerin mutfak ve baca süslemelerinde Sion yıldızının kullanılması, bölgedeki Türk varlığının göstergesi olarak değerlendirilir (Uzun, 2005: 5-6).

1.2.1.Trabzon Ağzı

Trabzon yöresi ve ağzı incelendiğinde, yörenin kendi içerisinde iki ayrı kısımdan oluştuğu görülmektedir. Bu minvalde Beşikdüzü ve Şalpazarı yöresi ağızları Batı grubu olarak değerlendirilmiştir. Necati Demir, çalışmasında bu iki ilçeyi 1.Ag. Yöresi olarak incelerken bu yörenin Çepni Ağızları’nın doğu ucu olduğunu belirtmiştir (Demir, 2006: 109). Beşikdüzü ve Şalpazarı ilçesinin dışında Trabzon’un merkez ilçe dahil bütün yöreleri genel olarak 2. Ag.yöresi olarak incelenip bu grupta bazı alt grupların mevcut olduğu gösterilmiştir (Demir, 2006: 118).

Trabzon ve Doğu Karadeniz ağızlarında tespit edilen; ünlü türemesi, çift dudaksı w ünsüzü, tonsuzlaşma, düz ünlülerin yuvarlaklaşması gibi bazı ses özellikleri, bölgedeki Kıpçak varlığını göstermektedir (Özgür, 2002: 120-121).

Leyla Karahan ise Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması çalışmasında Trabzon yöresi ağzını şu şekilde incelemiştir (Karahan, 2014: 113).

ALT GRUPLAR	İKİNCİ DERECEDEKİ ALT GRUPLAR
1.GRUP	1.Vakfıkebir, Akçaabat, Tonya, Maçka, Of, Çaykara ağzları
Trabzon	2.Trabzon merkez, Yomra, Sürmene, Araklı

Karahan, eserinde Caferoğlu'nun yaptığı çalışmaya değinerek komitenin 8 kıyı merkezi ağzının (Trabzon, Samsun, İstanbul, Çanakkale, İzmir, Antalya, Mersin, İskenderun) bu atlasta, Türkçe balık adları ile temsil edildiğini belirtmektedir (Karahan, 2014: XI).

Karahan ayrıca şimdiki zaman ekindeki ses değişmelerini ölçüt alarak; “-yo” ekini kullanan orta ve güney Anadolu, hatta Antalya; -yir ekini kullanan Trabzon, Rize, Sivas ve civarı; -i(y) ekini kullanan Harput, Urfa, Elazığ, Gaziantep, Divriği ve Yöreleri, “-or” ekini kullanan dağınık olarak bazo bölgeler ve Kilis; “-ir” ekini kullanan Erzurum, Kars ağzlarının bir grup meydana getirdiğini belirtmektedir (Karahan, 2014: XI).

1.2.1.1.Ses Bilgisi

- “Yabancı kelimelerdeki uzun ünlüler, sistemli olarak kısaltılıp, normal uzunluktaki ünlülere dönüştürülür.
- Geniz ünlülere nadir rastlanılmakla beraber bu ünlüler daha çok şahıs zamirlerinde karşımıza çıkar.
- Eşit ikiz ünlülerin örneği, alçalan ikiz ünlülere ve yükselen ikiz ünlülere göre oldukça fazladır.
- Kalınlık – incelik uyumu ve düzlük – yuvarlaklık uyumu, yer yer kurallaştırılabilir şekilde fakat genel anlamda bozulmuş olarak karşımıza çıkar.

- Yuvarlak ünlü taşıyan ekler bakımından Eski Türkiye Türkçesinin en önemli fonetik hususiyetlerinden birini devam ettirdiği görülebilir.
- Ünlü değişimleri açısından çok zengindir.
- Ön seste ve son seste ünlü türemesi olayına çok seyrek rastlanırken, iç seste ünlü türemesi olayı yaygındır.
- Birçok kelimenin Eski Türkçedeki şeklini koruyor olması dikkat çekici bir özellik olarak karşımıza çıkar.
- ñ ünsüzü hemen hemen hiç duyulmaz. Trabzon ağzı bu bakımdan Batı Grubu ağızlarından ayrılır.
- K (> k), g (> ğ), ğ ünsüzleri yanlarındaki ince ünlüleri kalınlaştırma özelliğine sahip oldukları için bu ünsüzler ünlü – ünsüz uyumsuzluğuna sebep olmaktadır.
- Ön sesteki tonsuz ünsüzlerin tonlulaşma geleneğine büyük ölçüde direnmiş olması bölgemiz ağzı için ayırt edici bir nitelik taşır. Birçok kelime, kelime başındaki ç,k,t ünsüzlerinin, Eski Türkçede olduğu gibi korunduğu görülebilir. Bu yönüyle Trabzon ağzı, Eski Türkçenin mirasını belli ölçüde, hâlâ da yaşattığı denilebilir.
- İç seste ve son seste tonlulaşma örneklerine sıkça rastlanır.
- İç seste ünsüz ikizleşmesi ve tekleşmesi çok yaygın değildir.
- Ön seste ünsüz düşmesine az rastlanmakla beraber iç seste ve son seste bu ses olayıyla çok karşılaşılır.
- Ünsüz türemesi olayı ön seste ve iç seste seyrek görülür. Ünsüz türemesinin en fazla son seste örnek verdiği görülmektedir.
- Ünsüz yer değiştirmesi olayına çok az örnekte rastlanır. Bu bakımdan Trabzon ağzı Doğu Grubu ağızlarından büyük bir farklılık göstermektedir (Çolakoğlu, 2003: 136-137).

1.2.1.2. Şekil Bilgisi

- Bulunma ve ayrılma hâli eklerinin tonsuz ünsüzlerden sonra, tonlu şekillerinin kullanıldığı görülebilir.
- Yazı dilindeki vasıta hâli eki kullanılmakla beraber, vasıta hâli eki olarak –lan / -len eki daha çok kullanılmaktadır.
- Hâl ekleri arasındaki görev değişikliklerine oldukça sık rastlanır.
- İyelik eklerinin, her çeşit ünlüden sonra, yuvarlak ünlülü kullanışları yaygındır.

- Soru eki tek şekilli olup sadece –mi şekli kullanılır.
- Şahıs zamirlerinin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Ben, Pen, pen / o, õ, u; biz, Piz, piz / onlar, õnlar, unlar.
- Çokluk birinci şahıs eki genellikle –k/ -k, -ık / -ik, -ik, -uk, -ūk ile karşılanmaktadır.
- Şimdiki zaman eki çok fazla fonetik değişikliğe uğradığı için çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.
- Öğrenilen geçmiş zaman eki, tek şekilli olup sadece –miş şekli kullanılır.
- Gelecek zaman eki, şimdiki zaman eki gibi çeşitli fonetik değişikliklere uğradığı için farklı şekillerde görülür.
- Yazı dilinde kullanılan zarf-fiil ekleri,bölge ağzında az veya çok farklılaşarak çeşitliliğiyle dikkat çekmektedir.
- Trabzon ağzı, edatların çeşitliliği açısından da dikkat çekici bir özellik sergiler (Çolakoğlu, 2003: 137-138).

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1.Yapım Ekleri

2.1.1.İsimden İsim Yapım Eki

BENZER EKLER:

- -lık, -lık, -lek, -luk, -lük

Trabzon ağız örnekleri:

sarmalık (sarmalık)

çobancılık (çobancılık)

çürüklük (çürüklük) (Demir.2006: 269-270)

Bölgeden derlediğim örnekler:

benluk (kendim) (K 1)

ateşluk (ateşlik) (K 2)

gafulluk (otluk) (K 3)

sevdaluk (K 4)

yanlışluk (K 5)

Yazı dilimizde olduğu gibi, Trabzon ağızında da işlek olarak kullanılan bir ektir. Somut ve soyut anlamlı kelimeler yanında yer, meslek ve araç isimleri türeten bir ektir. Yuvarlak ünlülü “-luk” kullanımı yaygındır. Bölgede “-lık” biçimine “-lık”e göre daha sık rastlanır (Çolakoğlu, 2003:79-83).

Tatar Türkçesi örnekleri:

aşlık (yemeklik)

bitl k (maske) ( ner, 2012: 698)

k zl k (g zl k)

komlık (kumluk)

salamlık (samanlık) (Güney, 2015: 65)

Çok geniş kullanımı olan bu ekin başlıca işlevleri, meslek, layıklık, gereklik miktar, soyut kavram, yer ve alet isimlerinin yapımı olarak belirlenebilir (Ercilasun. 2012: 698).

**Trabzon Ağızında –lık ekinin düz halinin yanı sıra yuvarlak hali de (-luk, -l k) görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz biçimi görülmektedir.*

•- ı, - i, -  , - ı, - i, -cu, -c , - u, -  

Trabzon ağız örnekleri:

gurbet iluk (gurbet ilik)

aşçı (aşçı)

yazici (yazıcı)

galaycı (kalaycı) (Demir, 2006: 272-273).

Bölgeden derlediğim örnek:

gemi i (K 6)

Meslek ve meşguliyet isimleri yapan bir ektir. Bölgemiz ağızında, yazı dilimizdeki şekilleriyle kullanılmaktadır. Yuvarlak  nl lerin yanında bile genellikle düz şekilleriyle tercih edilir ( olakoğlu, 2003:79-83).

Tatar Türkçesi  rnekleri:

olav ı (taşıyıcı)

kadim   (muhafazakar) ( ner, 2012: 698)

pěşěkčě (aşçı)

kötüçě (çoban) (Güney, 2015: 60).

“Bu ekin işlevleri “ insanların belli bir hizmete, mesleğe, kuruluşa veya görüşe olan bağlarını bildirmek” veya daha başka ifade ile “ meslek sahiplerinin veya uzmanlarının adlarını, belli bir işle iştigal eden birini, belli bir kabiliyeti veya özelliği, sosyal bir akıma veya fikriyata bağlılığı adlandırmak” şeklinde belirlenebilir” (Öner,2012: 698).

Trabzon agzı örneklerinde görülen -cI, -cU eki, Tatar Türkçesinde ekin tonsuz biçimiyle (-çI) kullanılır.

-lı, -li, -lě, -lu –lü

Trabzon agzı örnekleri:

Bölgeden derlediğim örnekler:

cavlı (ateşli)

yomralı (Yomralı) (K 7)

alacalı bulacalı (rengarenk) (K 8)

sapıllu (sabırlı)

güçlü (güçlü) (Demir, 2006: 270-271)

Ekin bölge agzında yazı dilindeki şekilleri mevcuttur. Yuvarlak ünlülü -lu şekli daha yaygındır (Çolakoğlu,2003:79-83).

Tatar Türkçesi örnekleri:

şatlıklı (sevinçli)

zeñgerlě (mavili) (Öner, 2012: 699).

tötěnlě (dumanlı) (Öner, 2015: 51).

cirlě (toprak sahibi) (Alkaya, 2017: 26).

Örnekler arasındaki cirlë (toprak sahibi) kelimesinde görüldüğü gibi Türkçe sözcüklerde ön seste y- sesi genellikle korunurken Tatar Türkçesi yazı dilinde de önemli ölçüde y- > c- dönüşümü bulunmaktadır (Alkaya, 2017: 26).

cir (yer), calpay- (büyü-), cıy- (yığ-) vd.

Bu ekin esas işlevi aslında sıfat olarak kullanılan niteleme isimleri yapmaktır. İsimlerdeki nitelikleri, var olma, bulundurma, çokça var olma, bir yere, bir yöreye ait olma, mensubiyet gibi anlamları belirtir (Öner, 2012:679-748).

Trabzon Ağzında –lı ekinin düz halinin yanı sıra yuvarlak hali de (-lu, -lü) görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz biçimi kullanılır.

-sız, -siz, -sëz, -suz, -süz

Trabzon ağız örnekleri :

raatsız (rahatsız)

baaşışsız (bahşışsız)

sırsuz (sığırsız)

güçsüz (güçsüz) (Demir, 2006: 271).

Bölgeden derlediğim örnekler:

gatuksuz (katışksız, sade) (K 9)

dinsiz imansuz (dinsiz imansız) (K 10)

-sız,-siz,-suz,-süz eki isimlerden olumsuz sıfat yapar. Ekin görev ve şekil bakımından yazı dilinden farksız olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Araklı'dan doğuda kalan bölgede Eski Türkiye Türkçesi özellikleri korunmuştur(Demir, 2006: 271).

sırsuz (sığırsız)

bacaksuz (bacaksız) vs.

Tatar Türkçesi örnekleri:

kıyusız (cesaretsiz), temsêz (tatsız) (Öner, 2012: 699).

tozsız (tuzsuz)

gawgasız (kavgasız) (Güney, 2015: 67).

Bir nesnede bir şeyin bulunmadığını, yani nesnede o niteliğin yokluğunu ifade eder(Öner, 2012: 699).

Trabzon Ağzında –sız ekinin düz halinin yanı sıra yuvarlak şekli de (-suz, -süz) görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz biçimi kullanılır.

-gı, -gi, -gê, -kı, -ki, -kê

Trabzon ağzı örnekleri :

argagi (arkaki)

kabıdagı (kapıdaki)

gısımlarındaki (kısımlarındaki)

uusdüdeki (üstündeki) (Demir, 2006: 271-272).

Bölgeden derlediğim örnekler:

buyanki (bu taraftaki) (K 11)

funduklukdagı (findıklıktaki); bubağunki (babaninki) (K 12)

Ek, işlevi bakımından aitlik ifade eder. Az sayıdaki örnekte, Orta Karadeniz Bölgesi ağızlarının bir uzantısı olarak, ünlüyle biten kelimelere geldiğinde bazen hece kaynaşması olur. Ek, görevini kelimenin uzayan son ünlüsüne bırakır(Demir, 2006: 271).

takvimdaa (takvimdeki)

bidaa sefer (bir dahaki sefer) vs.

Yomra'nın doğusunda kalan bölgede –k- > -ç- değişmesiyle –çi biçiminde duyulmuştur

o zamançi (o zamanki)

arkaçi (arkaki) (Demir, 2006: 269-276).

Tatar Türkçesi örnekleri:

bıltırgı (geçen yılki)

közgë (sonbahara ait)

tönyaqnıķı (kuzeyinki, kuzeyli)

öskë (üstteki) (Öner, 2012: 699).

Bu ek isimlerden bağıllık, bulunma ve aitlik bildiren nitelik adları yapar. Bir nesneyi bağlı olduğu başka bir nesneye göre adlandırır. Yapım eki olmasına rağmen ilgi ve bulunma eklerinden sonra gelebilme özelliği vardır (Öner, 2012: 699).

-cık, -cik, -cuk, -cük / -cık, -çık, -çek

Trabzon ağzı örnekleri:

azacık (azacık)

gelincik (gelincik)

çayırcuk (çayırcık)

bebecük (bebekcik) (Demir, 2006: 273).

Bölgeden derlediğim örnekler:

uşacuk (çocukçuk) (K 13)

hauracukta (oracıkta) (K 14)

İsimden küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapar. Ses değişikliğine uğramamıştır. Yazı dilimizde olduğu gibidir. Çoğunlukla Eski Türkiye Türkçesindeki gibi *-cuk*, *-cük* biçimindedir.

İki ünlü arasında kalan *-k- > -g- / -ğ-* ünsüzleri erimektedir

daanecim (taneciğim)

şuraciina (şuracığın) (Demir, 2006: 273).

Trabzon ağzı örneklerinde görülen *-cIk*, *-cUk* eki, Tat. T.'de ekin tonsuz biçimiyle (*-çIk*) kullanılır.

Tatar Türkçesi örnekleri:

koşçık (kuşcağız)

ademçək (adancık) (Öner, 2012: 699-700).

kızçık (küçük kız) (Güney, 2015: 61).

kapçık (çuval) (Güney, 2015: 61).

kalakçık (çekecek) (Güney, 2015: 61).

Küçültme ve sevgi bildiren bir ektir.

-ça, -çe

Trabzon ağzı örnekleri:

arapça (Arapça)

türkçe (Türkçe) (Demir, 2006: 269-276)

Millet isimlerinden dil isimleri yapmaktadır(Demir, 2006: 272).

Tatar Türkçesi örnekleri:

mıyıkça (duyarga)

tökçe (saç,tüy) (Öner, 2012: 700).

zamança (modern)

batırlarça (yiğitçe) (Güney, 2015: 59).

Benzerlik, eşitlik işleviyle kalıplaşır ve *-lık / -lik* eki adlara denk biçimler yapar (Öner, 2012: 700).

-cak, -cek / -çağ, -çek

Trabzon ağzı örnekleri:

haccak (hasçak)

güzelcek (güzelce)(Demir, 2006: 274).

Küçültme ve sevgi ifade eden bu ekin işlekliği fazla değildir (Demir, 2006: 274).

Tatar Türkçesi örnekleri:

muyınçağ (tasma) (Güney, 2015: 60).

irtänçäk (sabah, sabahleyin) (Güney, 2015: 60).

kilënçek (gelin) (Öner, 2012: 700).

-lık, -lik ekiyle aynı görevde kelimeler yapar.

Trabzon ağzı örneklerinde görülen *-cAk* eki, Tat. T.'de ekin tonsuz(*-çAk*)şekliyle kullanıldığı görülebilir.

-daş, -deş, -taş, -teş

Trabzon ağzı örnekleri:

argadaş (arkadaş)

sesdeş (arkadaş)

ayaktaş (yoldaş) (Demir, 2006: 269-276)

Bölgedenderlediğim örnek:

surdaş (sırdaş) (K 15)

Eşlik ve ortaklık ifade eden bu ekin kullanılışı sınırlıdır (Demir, 2006: 274-275).

Tatar Türkçesi örnekleri:

zamandaş (çağdaş) (Güney, 2015: 61).

yaktaş (yandaş) (Güney, 2015: 61).

klasstaş (sınıf arkadaşı) (Güney, 2015: 61).

yuldaş (yoldaş) (Güney, 2015: 61).

isēmdeş (adaş)

sabaқтаş (ders arkadaşı)

cinayetteş (suç ortağı) (Öner, 2012: 700).

Eşitlik, ortaklık fonksiyonuyla isimlerden isim yapan bu ek, Tatarcada Türkiye Türkçesine nazaran daha canlı ve yaygın olarak kullanılmaktadır (Öner, 2012: 700).

-ncı, -nci, -ncu, -ncü / -nçı, -nçi, -nçë

-ncı, -nci, -ncu, -ncü asıl sayı sıfatlarına gelerek sıra bildiren sayı sıfatları yapar. Ek, yazı dilinde olduğu gibi bölgede hem düz hem de yuvarlak ünlülü şekilleriyle kullanılır (Demir, 2006: 274).

Trabzon ağzı örnekleri:

kırkınıcı (kırkınıcı)

pirinci (birinci)

onuncu (onuncu)

yüzüncü (yüzüncü) (Demir, 2006: 274).

Sıra sayıları yapmak için kullanılan bir ektir.Trabzon ağzı örneklerinde görülen *-ncI*, *-ncU* eki, Tatar Türkçesinde ekin tonsuz-*nçI*şekliyle kullanıldığı görülmektedir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

altınçı (altıncı)

dürtənçë (dördüncü) (Öner, 2012: 700)

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-ç, -aç, -eç :

İsimden isim yapan bu ekin güçlendirme görevi bulunmaktadır (Demir, 2006: 271).

kıraç (kıraç),

yamaç (yamaç)(Demir, 2006: 271).

Bölgedenderlediğim örnek:

sarmaç (sarılmış olan) (K 16)

-cağız, -ceğiz

Edebi dilde küçültme, sevgi ve acınacak durum ifade etmektedir. Kıpçak Türkçesinin bir etkisi olarak ses olaylarından (-ğ- /-g-> -v-) sonra –cuvaz, -cüvez durumuna gelmiştir (Demir, 2006: 274).

payırcuvazım (paracağızım)

efendiceezim (efendicağızım)(Demir, 2006: 274).

Bölgeden derlediğim örnek:

gardaşcağız (kardeşceğiz) (K 17)

malcuvazını (malcağızını)

kızcuvezdım (kızcağızdım) vs.

Ekin -ğ- / -g- düşmesinden veya erimesinden sonra *-caaz*, *-cez* şekliortaya çıkar (Demir, 2006: 274).

gıccaaz (kızcağız)

gadıncaaz (kadıncağız) (Demir, 2006: 274)

Bölgeden derlediğim örnekler:

kuşcaaz (kuşcağız)

evcaaz (evceğiz) (K 18)

-ar, -er, -şar, -şer

Sayı isimlerinden paylaştırma sayı sıfatları yapar. Ek, Trabzon ağzında ses değişmesine uğramamıştır(Demir, 2006: 275).

pirer (birer)

onar (onar)

ikişer (ikişer)

altışar (altışar) (Demir, 2006: 275).

-leyin

Birden fazla ekin birleşerek meydana getirdiği isimden isim yapma ektir. Ek, bölgede kalınlık- incelik uyumuna aykırı durumdadır

sabaaleyn (sabahleyin) (Demir, 2006: 275).

-man, men

İsimden isim yapan bu ek kelimeye abartmalı bir anlam kazandırmaktadır.

ööretmen (öğretmen) (Demir, 2006: 275).

-ey:

Bölgede sık kullanılan bir ek değildir.

küney (güney) (Demir, 2006: 275).

-gil

Trabzon ağzında yaygın kullanılan bir ek değildir.

babamgil (babamlar) (Demir, 2006: 275).

-lak, -lek

-la, -le eki ile -k eklerinin birleşmesiyle oluşan isimden isim yapan ektir(Demir, 2006: 275).

kışlak (kışlak)

evlek (evlek) (Demir, 2006: 275).

-sul

Yaygın kullanılan bir ek değildir.

yoksullaşıyor (yoksullaşıyor) (Demir, 2006: 275).

-gan, -gen, -kan, -ken

Bölgede yaygın kullanılmayan bir ektir.

başganlar (başkanlar)

ısırgan (ısırgan) (Demir, 2006: 276)

Tatar Türkçesi

-çıl, -çıl

İsimlerden fazlalık, bir şeye düşkünlük, bağlılık ifadesi taşıyan yeni isimler yapan bu ek Türkiye Türkçesine nazaran çok daha canlıdır (Öner, 2012: 700).

utçıl (kızıl tilki)

hönerçël (hünerli) (Öner, 2012: 700).

-çan, -çen

Bir şeye düşkünlük, bağlılık veya görünüşle kıyafetle ilgili vasıflar ifade eden kelimeler yapar (Öner, 2012: 700).

davçan (kavgacı)

süzçen (konuşkan) (Öner, 2012: 700).

süzçän (konuşkan) (Güney, 2015: 60).

uyalçan (utanmak) (Güney, 2015: 60).

-rak, rek

Nitelik adlarının karşılaştırılmasında kullanılan bu ekle kalıplaşmış sıfatlar oluşturulur (Öner, 2012: 700).

salķınrak (daha soğuk)

sülpenrek (gevşekçe) (Öner, 2012: 700).

-gilt, -gëlt, -kilt, -këlt

Nitelik ve özellikle renk adlarından benzerlik, yakınlık ifadesiyle yeni adlar yapan bu ekin kullanımı pek azdır (Öner, 2012: 700).

ķızgilt (kızılımsı)

yeşkëlt (açık yeşil) (Öner, 2012: 700).

açkilt (acımsı) (Güney, 2015: 62).

-av, -ev

Ortaklık, beraberlik ifadeli isimler yapan bu ek hep sayı adlarına dayanmaktadır (Öner, 2012: 700).

birev (herhangi biri; her biri)

unav (onu beraber) (Öner, 2012: 700).

altaw (altısı)

niçäw (kaç) (Güney, 2015: 59).

2.1.2.Fiilden İsim Yapım Ek

Benzer Ekler:

-ma, -me

Yazı dilinde kullanılan -ma, -me ekiyle aynıdır. Ek, fiil isimleri, bazen de eşya, yemek ve alet isimleri yapar. Trabzon ili ağızında, bu ekle çok yaygın olarak kullanılan ikileme de kurulmaktadır (Demir, 2006: 276).

Trabzon ili ağızlarında, bu ekle çok yaygın olarak kullanılan ikileme de kurulmaktadır: gaşma gaşmadım (kaçma kaçmadım), satma mi satacak (satma mı satacak) vb.

Trabzon ağız örnekleri :

gırma (kıрма)

yükleme (yükleme)

satma mi satacak (satma mı satacak)

körme kördük (görme gördük) (Demir, 2006: 276).

Bölgeden derlediğim örnekler:

uyuma uyi (uyuyor) (K 19)

gezma geziydi (geziyordu) (K 20)

bakma bakayruk (bakıyoruz) (K 21)

Tatar Türkçesi örnekleri:

Fiilin sonunda ortaya çıkan iş, durum veya bu hareketin nesnesiyle ilgili isimler yapar (Öner, 2012: 701).

çalma (sarık)

kiñeşme (oturum, toplantı) (Öner, 2012: 701).

-m

Fiille ilgili durum anlatan isimler yapar (Demir, 2006: 279).

Trabzon ağzı örnekleri :

doum (doğum)

keçim (geçim) (Demir, 2006: 279).

Fiille ortaya çıkan iş ve durum hakkında kavram adları veya bu fiile bağlı çok çeşitli nesne adları yapan bir ektir (Öner, 2012: 701).

Tatar Türkçesi örnekleri:

tüşem (tavan)

uçlam (bir avuç, bir tutam) (Öner, 2012: 701).

basım (basınç)

yawım (yağış) (Güney, 2015: 74)

-ş / -ış, -iş

-ıs, -ış, -uş, -üş eki Trabzon ağzındayazı dilindeki gibi hem düz hem yuvarlak şekilleriyle kullanılır. Bolgede fiil isimleri yapan bu ekin kullanılışı fazla değildir (Demir, 2006: 277).

Trabzon ağzı örnekleri :

digişli (dikişli)

deyiş (deyiş) (Demir,2006: 277).

Bölgeden derlediğim örnekler:

gayış (kayış, kayma işlemi) (K 22)

bagış (bakış) (K 23)

Tatar Türkçesinde hareketi adlandırmak veya fiilin sonunda ortaya çıkan işi ifade etmek üzere isimler yapar (Öner, 2012: 701).

Tatar Türkçesi örnekleri:

barış (gidiş, seyir)

ottırış (mağlubiyet, yenilme) (Öner, 2012: 701).

başkarılış (gerçekleştirilme)

kırılış (dövülme) (Güney, 2015: 75)

-mak, -mek

Trabzon ağzında yaygın kullanılan bir ektir. Bölge ağzında daha çok yemek isimleri yapmak için kullanılan yapım ekidir (Demir, 2006: 276).

Trabzon ağzı örnekleri :

gurutmak (kurutmak)

gelmek (gelmek) (Demir, 2006: 276).

Bölgeden derlediğim örnekler:

etmak (yapmak) (K 24)

bolamak (karıştırmak) (K 25)

tolamak (dolamak)

tolanmak (dolanmak) (K26)

kuymak (kuymak)

gaymaun (kaymağın)

-mak, -mekeki Trabzon'un bazı bölgelerinde ünlü ile başlayan ek aldığında -g-/ -ğ- ünsüzü düştükten sonra ünlü kaynaşması genellikle olmaz (Demir, 2006: 276).

istemea (istemeğe)

beenmee (beğenmeğe) vb.

Tatar Türkçesinde az sayıda kalıplaşmış isimlerde görülen ektir (Öner, 2012: 701).

Tatar Türkçesi örnekleri:

uymak (dikiş yüksüğü)

kismek (fiçı) (Öner, 2012: 701).

-k, -k

Trabzon ili ağzında çok kullanılan fiilden isim yapma eklerindendir (Demir, 2006: 278).

Trabzon ağzı örnekleri :

gonuşukları (konuşukları)

gatıklayı (katıkılıyor) (Demir, 2006: 278).

Bölgeden derlediğim örnekler:

puruşuk (buruşmuş) (K 27)

bulaşuk (bulaşık) (K 28)

-k, -k eki,Tatar Türkçesinde fiilin nesnesinde oluşan durumu gösteren veya nesneyi adlandıran bir ektir. Kullanımı yaygındır (Öner, 2012: 702).

Tatar Türkçesi örnekleri:

vatıķ (kırık)

boyırıķ (emir, buyruk) (Öner, 2012: 702).

sızık (çizgi)

kışlawık (kışlık) (Güney, 2015 : 74).

-aķ, -ek

Trabzon ağzında yaygın kullanılan bir ek değildir (Demir, 2006: 278).

Trabzon ağzı örnekleri:

piçak (bıçak)

saçak (saçak) (Demir, 2006: 278).

-aķ, -ek eki,Tatar Türkçesinde fiile paralel olarak isimler yapan bir ektir (Öner, 2012: 702).

Tatar Türkçesi örnekleri:

çepek (tokmak)

pıçaķ (bıçak) (Öner, 2012: 702).

-gı, -gi, -gě, -gu, -gü, -kı, -ki, -kě -ku, -kü

Çok yaygınca kullanılan bu ek, fiilin gösterdiği hareketi ifade etmektedir (Demir, 2006: 278).

Trabzon ağzı örnekleri :

bilgü (bilgi)

dolgu (dolgu)

katgı (katkı)

biçgi (biçki) (Demir, 2006: 278).

Bölgeden derlediğim örnekler:

pikti (bitki) (K 29)

körgü (görgü) (K 30)

Tatar Türkçesinde fiilin gösterdiği harekete bağlı olarak nesne ve alet yapma için kullanılan ektir. Aynı ekin dönüşlü fiil gövdelerinden yaptığı isimler de vardır (Öner, 2012: 702).

Trabzon ağzında bu ekin düz halinin yanı sıra yuvarlak hali de *-gU*, *-kU* görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz biçimi kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesi örnekleri:

basınkı (yavaş, sessiz, durgun)

töşenkë (normalin altında, düşük)

toyğı (duyu, his)

kiyergë (gergef, kasnak)

ķaraçķı (korkuluk)

kölkë (komedi, gülme) (Öner, 2012: 702).

çalğı (tırpan)

oyıtkı (maya) (Güney, 2015: 73).

-gıç, -giç, -gëç, -kıç, -kiç, -këç

Trabzon ağzındabirkaç örnekte tespit edilmiştir.

Trabzon ağzı örnekleri :

başlangıç (başlangıç)

dalgıç (dalgıç) (Demir, 2006: 280).

Nesne ve alet isimleri yapmakta kullanılan bir ektir. Bu ekin, -gıç

(< -gu-çı) şeklinde geliştiğini ve nesne adlarını değil de fiilden aktif adları gösteren örnekleri de vardır (Öner, 2012: 702).

Tatar Türkçesi örnekleri:

bëlgëç (bilgin, uzman)

yırtkıç (yırtıcı, vahşi)

yasagıç (kelime yapım eki)

sözgëç (süzgeç)

oçkıç (uçak)

tişkëç (matkap) (Öner, 2012: 702)

-tı, -ti, -të / -dı, -di, -dë

-n- eki ile biten fiil gövdelerine gelmektedir (Demir, 2006: 279).

Trabzon ağzı örnekleri:

kirinti (girinti)

baalantı (bağlantı) (Demir, 2006: 279).

Bölgeden derlediğim örnekler:

bulanti (bulantı) (K 31)

çıgıntı (çıkıntı) (K 32)

körünti (görüntü) (K 33)

sargıntı (sarkıntı) (K 34)

-tı, -ti, -tě / -dı, -di, -dě eki,Tatar Türkçesinde fiillerin daha çok dönüşlü gövdelerinden hareketin oluşunu bildiren veya bununla ilgili nesne adları yapan bu ek, eski devirlerde birkaç örnekte görülmüştür (Öner, 2012: 703).

Tatar Türkçesi örnekleri:

sıgıntı (sıkıntı)

kisěntě (kesinti)

çabındı (ot biçme) (Öner, 2012: 703).

-ğın, -gın, -gin, -gěn, -gun, -gün, -kın, -kın, -kin, -kěn

Trabzon ağzında yaygın kullanılan bir ektir (Demir, 2006: 278).

Trabzon ağzı örnekleri:

yangun (yangın)

yaygın (yaygın)

düşgünuk (düşkünüz)

yedişgin (yetişkin)

kerkin (gergin)

kırkın (kırgın) (Demir, 2006: 278).

Bölgeden derlediğim örnekler:

dalgınluk (dalgınlık) (K 35)

kirgin (girgin)

turgun (durgun) (K 36)

Bu ek daha çok tek heceli fiillerden büyütme, aşırılık anlamında isimler yapar (Öner, 2012: 703).

Trb. ağzında-*gIn* ekinin düz şeklinin yanı sıra yuvarlak hali de -*gUng*örülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz biçimi kullanılır.

Tatar Türkçesi örnekleri:

kaçkın (kaçak)

kuvgın (ulak, haberci)

kürgën (kız görme adeti)

çeçkën (tohumdan yetiştirme bitki) (Öner, 2012: 703)

taşkın (taşkın)

totkın (tutsak) (Güney, 2015: 74).

-mış, -miş, -mëş

Trabzon ağzında bazı örneklerde tespit edilebilmiştir(Demir, 2006: 280).

Trabzon ağzı örnekleri :

gara yemiş (kara yemiş)

ogumış (okumuş) (Demir, 2006: 280).

Bölgeden derlediğim örnek:

görmüş (kültürlü) (K 37)

Bu ek Türkiye Türkçesinde çok kullanılan bir sıfat- fiil eki olmasına rağmen, Tatarcada bir fiilden isim yapma eki haline gelmiştir (Öner, 2012: 703).

Tatar Türkçesi örnekleri:

uzmuş (geçiş, geçme)

cimüş (yemiş, meyve) (Öner, 2012: 703).

tormuş (hayat)

yazmış (kader) (Güney, 2015: 77).

-anak, -anaq, -enek

Trabzon ağzında yer isimleri yapmak için kullanılan fiilden isim yapan ektir (Demir, 2006: 277).

Trabzon ağzı örnekleri :

piçenek (biçenek)

saganak (sağanak) (Demir, 2006: 277).

Az kullanıma sahip bir ektir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

çığanak (kaynak, çıkış yeri)

oçanak (uçucu) (Öner, 2012: 703).

-ga, -ğa, -ge, -ka, -ka, -ke

Trabzon ağzında bazı örneklerde tespit edilebilmiştir (Demir, 2006: 279).

Trabzon ağzı örnekleri:

sübürge (süpürge)

bölge (bölge) (Demir, 2006: 279).

Tatar Türkçesinde birkaç örnekte kullanılan bir ektir (Öner, 2012: 703).

Trb. ağzında bu ekin sadece tonlu biçimi (-gA) görülürken Tat. T.'de aynı ekin -kAtonsuz biçimi de kullanılır.

Tatar Türkçesi örnekleri:

totğa (kulp, sap)

kiske (kalın ağaç kütüğü) (Öner, 2012: 703)

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-maca, -mece

İki ekten oluşup kalıcı isimler yapmaktadır (Demir, 2006: 277).

boomaca (boğmaca)

kizlenmece (gizlenmece) (Demir, 2006: 277).

Bölgeden derlediğim örnek:

polmaca (bulmaca) (K 38)

-acak, -ecek

Kalıcı isimler ve araç isimleri yapmaktadır (Demir, 2006: 277).

kesecek (kesecek)

kaldıracak (kaldıracak) (Demir, 2006: 277).

Bölgeden derlediğim örnekler:

bakulacak (bakılacak)

turulacak yağmur (durulacak, azalacak yağmur) (K 39)

-ıcı, -ici, -ucu, -ücü

kırıcı (kırıcı)

verici (verici)

dondrucu (dondurucu)

görücü (görücü) (Demir, 2006: 277).

-ıcı, -ici-, -ucu-, -ücüeki, Trabzon ağzında yazı dilinde olduğu gibi ünlü uyumuna uygun şekilleriyle kullanılır. Genellikle aşırılık ve devamlılık bildiren kelimeler yapar (Demir, 2006: 277).

-a, -e

Sık kullanılan bir ek değildir.

sapa (sapa)

kese (kese) (Demir, 2006: 277).

-aç, -eç

Tek örnekte tespit edilen ektir.

kaldıraç (kaldıraç) (Demir, 2006: 278).

-maç

Birkaç örnekte rastlanılmaktadır.

bulamaç (çabuk hazırlanan unlu yemek) (Demir, 2006: 278).

-ı, -i, -u, -ü

Trabzon ve yöresi ağızlarında düzlük- yuvarlaklık uyumundan kaçan eklerdendir (Demir, 2006: 279).

kogu (koku)

elinin (ölünün)

tagı (takı)

örtü (örtü) (Demir, 2006: 279).

-gaç, -geç, -kaç, -keç

Seyrek kullanılan fiilden isim yapan ektir.

kıskaç (kıskaç)

yüzgeç (yüzgeç) (Demir, 2006: 279).

-gan, -gen, -kan, -ken

Bazı örneklerde rastlanılmaktadır.

çalışgan (çalışkan)

unutgan (unutkan)(Demir, 2006: 280).

-sı, -si, -su, -sü

Sık kullanılmayan fiilden isim yapan ektir.

yatsı (yatsı)

tütsü (tütsü) (Demir, 2006: 280).

-ın, -in, -un, -ün

Birkaç örnekte görülen yapım ekidir.

yıın (yığın)

celinler (gelinler) (Demir, 2006: 280).

-ir

Birkaç örnekte tespit edilmiştir.

keliri (geliri) (Demir, 2006: 280).

Tatar Türkçesi

-v

Hareket isimleri yapan bir ektir (Öner, 2012: 701).

kürüv (görmek)

timrev (deri hastalığı) (Öner, 2012: 701)

-ç

Fiillerin daha ziyade dönüşlü gövdelerine eklenerek, fazlalık, aşırılık ifade eden veya fiilin sonunda ortaya çıkan hali bildiren isimler yapar (Öner, 2012: 702).

tayaniç (destek)

ükənëç (pişmanlık; üzüntü) (Öner, 2012: 702)

-çak, -çaq, -çek

Nesne veya fazlalık bildiren isimler yapar (Öner, 2012: 703).

borçağ (bezelye)

tegerçek (çark, tekerlek) (Öner, 2012: 703).

-gak, -ğak, -gek

Düşkünlük, fazlalık ifade eden vasıf adları yapan bir ektir(Öner, 2012: 679-748).

batkağ (çamur)

törgök (paket) (Öner, 2012: 703).

-n

Fiillerin oluşu veya yapılışıyla ilgili isimler, kavram adları türeten bir ektir (Öner, 2012: 703).

yavın (yağmur)

çıgın (masraf) (Öner, 2012: 703).

-alak, -elek

Vasıf adları türeten bu ekin kullanımı oldukça azdır.

aldalak (yalancı, aldatma temayülü olan kişi)

köyölek (boş yere endişelenen, huzursuz kimse) (Öner, 2012: 703).

-t, -at, -et

Nesne veya kavram isimleri yapan bir ektir.

savıt (kap, kacak)

küçet (fide) (Öner, 2012: 703).

2.1.3. İsimden Fiil Yapım Eki

Benzer Ekler:

-la-, -le

Trabzon ağzında en yaygın kullanılan isimden fiil yapım ektir (Demir, 2006: 352).

Trabzon ağzı örnekleri :

gırklaruk (kırklarız)

beller iduk (bellerdik) (Demir, 2006: 352).

Bölgeden derlediğim örnek:

közleyi tur (gözlemleyiver) (K 40)

Trabzon ili ağzında bazı yörelerde, -nl- > -nn- değişmesiyle ek +na-, +ne- biçiminde kullanılmaktadır.

unnarsın (unlarsın), günnerler (günlerler)(Demir, 2006: 352) .

-la-, -leeki, Tatar Türkçesindegeçişli ve geçişsiz fiiller yapan ve oldukça yaygın kullanılan eklerdendir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

ağula- (zehirlemek)

kölle- (kül serpmek) (Öner, 2012: 704).

mayla- (yağlamak)

sabınla- (sabunla-) (Güney, 2015: 69).

-la-n-, -le-n-

Bir araya gelen iki ekin kalıplaşmasıyla oluşan bir ektir.

Trabzon ağzı örnekleri :

agrılanduk (ağırlandık)

evlenusun (evlenirsin) (Demir, 2006: 352).

Bölgeden derlediğim örnekler:

dertlandum (dertlendim, kederlendim) (K 41)

bitlenduk (bitlendik) (K 42)

gözlenduk (gözlendik, göze geldik) (K 43)

Trabzon ili ağızında bazı yörede kurallı olarak –nl- > -nn- değişmesiyle ekin ilk sesi – n-‘ye değişmektedir (Demir, 2006: 352).

heycannaniim (heyecanlanıyorum)

şennenürük (şenleniriz)

Tatar Türkçesi örnekleri:

muymıllan- (körü körüne taklit etmek)

öylen- (evlenmek) (Öner, 2012: 704).

aşuwlan- (öfkelenmek)

tupaslan- (körel-) (Güney, 2015: 70).

-la-ş-, -le-ş-

Bir araya gelen iki ekin kalıplaşmasıyla oluşan bir ektir.

Trabzon ağız örnekleri :

bedonlaşma (betonlaşma)

iyileşdürürüz (iyileştiririz) (Demir, 2006: 352).

Bölgeden derlediğim örnekler:

sırlaşalum (sırlaşalım, dertleşelim) (K 44)

közleş- (gözleş-, bakış-) (K 45)

Tatar Türkçesi örnekleri:

satulaş- (pazarlık etmek)

isenleş- (selamlaşmak) (Öner, 2012: 704).

yıraklaş- (uzaklaşmak)

satuwlaş- (pazarlık etmek) (Güney, 2015: 70).

-la-t-, -le-t-Bir araya gelen iki ekin kalıplaşmasıyla oluşan bir ektir.

Trabzon ağzı örnekleri:

atlatırdım (atlatırdım) (Demir, 2006: 352).

Tatar Türkçesi örnekleri:

cillet- (havalandırmak)

şartlat- (patlatmak) (Öner, 2012: 704).

anıkat- (açıklamak)

aşlat- (gübrele-) (Güney, 2015: 70)

-a-, -e-

Sık kullanılmayan eklerdendir.

Trabzon ağzı örnekleri:

oynarlar (oynarlar)

türedi (türedi) (Demir, 2006: 353).

-a-, -e- eki Tatar Türkçesinde geçişli ve geçişsiz fiiller türetir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

yeşne- (şimşek çakmak)

bota- (budamak) (Öner, 2012: 704)

aşa- (yemek) (Güney, 2015: 68)

-al-, -el-, -l

Sıfattan fiil yapan ektir.

Trabzon ağzı örnekleri:

azalıy (azalıyor)

tüzeliy (düzeliyor)

inceldiysun (inceltiyorsun) (Demir, 2006: 353).

Tatar Türkçesi örnekleri:

tözel- (düzelmek)

yuğal- (kaybolmak, yok olmak)

tërël- (dirilmek, iyileşmek) (Öner, 2012: 705).

-k, -k

Kullanımı nadir olan eklerdendir.

Trabzon ağzı örnekleri:

birikdirip (biriktirip)

gözüküyle (gözüküyorlar) (Demir, 2006: 353).

Az sayıda örnekleri mevcuttur.

Tatar Türkçesi örnekleri:

çınıķ- (sertleşmek, katı hale gelmek)

tutıķ- (paslanmak) (Öner, 2012: 705-706).

yulık- (karşılaş-)

sawık- (iyileş-) (Güney, 2015: 69).

-ar-, -er-, -r-

-ar-, -er-, -r-eki, renk ismi olan adlardan fiil türetmek için kullanılır (Demir, 2006: 353).

Trabzon ağzı örnekleri:

garardi (karardı)

sararmış (sararmış) (Demir, 2006: 353).

Bölgeden derlediğim örnek:

ağarmış (beyazlamış, ağarmış) (K 46)

Tatar Türkçesinde nitelik isimlerinden oluşan geçişsiz fiiller yapar.

Tatar Türkçesi örnekleri:

něçker- (incelmek)

yañar- (yenilenmek, yenileşmek) (Öner, 2012: 706).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-sa-, -se-

Genellikle istek kavramı veren bu ekin örneği çok değildir (Demir,2006: 353).

garipseyecek (garipseyecek)

susamış (susamış) (Demir, 2006: 353).

-aş-

yanaşmayacasın (yanaşmayacaksın) (Demir, 2006: 353).

-u-

Örneklerine az rastlanılan bir ektir.

tozuyacak (tozuyacak) (Demir, 2006: 353).

Tatar Türkçesi

-ı-, -ě-

Geçişli ve geçişsiz fiiller türeten ekin örnekleri azdır.

nıgı- (sağlamlaşmak, kuvvetlenmek)

tözě- (kurmak, düzmek) (Öner, 2012: 705).

-ay-, -ey-

Geçişsiz ve özellikle vasıf adlarına dayanan tasvirli fiiller yapar (Öner, 2012: 705).

ķartay- (yaşlanmak, ihtiyarlamak)

bökrey- (kamburlaşmak) (Öner, 2012: 705).

-sı-, -sě-

Bu ek, isteme, eksikliği duyma, özleme gibi anlamlar taşıyan gövdeler üretirken bazı örneklerde sadece olma bildiren kelimeler türetir (Öner, 2012: 705).

ķaqsı- (güneşte kuruyup bozulmak)

üksě- (hıçkırmak) (Öner, 2012: 705).

-sıra-, -sěre-

Az sayıda örnekleri mevcuttur.

ķansıra- (biraz kan çıkmak, kanlanmak)

ilemsäre- (ezginlik hissetmek) (Öner, 2012: 705).

-ğar-, -ger-, -ķar-, -ker

İsimlerden hem olma hem yapma bildiren fiiller yapar. Tarih boyunca işlek olmayan eklerdendir (Öner, 2012: 706).

añğarmak (anlamak)

atķar- (birinin işini yapmak)

cilger- (hafiften esmek)

ěşker- (işlemek) (Öner, 2012: 706).

-ra-, -re

Daha çok, yansıma seslere dayanan ve oluş bildiren fiiller yapar (Öner, 2012: 706).

ciltäre- (hafifleşmek, yel gibi uçmak)

yañğıra- (yankılanmak) (Öner, 2012: 706).

-da-, -de

Yansıma seslerden fiiller türeten bir ektir.

bıgırda- (dalgalanmak, köpürmek)

önde- (davet etmek, çağırma) (Öner, 2012: 706).

2.1.4. Fiilden Fiil Yapım Eki

Benzer Ekler:

-ma-, -me

Fiilden olumsuz fiil yapan ektir. Trabzon ili ağızında bazı yörelerde şimdiki zaman çekiminde ek ünlüsü normalden daha uzun söylenmektedir (Demir,2006: 349):

Trabzon ağız örnekleri:

atmaaysın (atmıyorsun)

kitiremeeyrik (getiremiyoruz)

sevmedun (sevmedin)

turmadum (durmadım) (Demir, 2006: 349).

Tatar Türkçesinde fiillerin olumsuz biçimlerini oluşturur.

Tatar Türkçesi örnekleri:

taşlama- (bırakmamak)

kürme- (görmemek) (Öner, 2012: 706).

-n-

Fiilden dönüşlülük bildiren fiil yapmaktadır (Demir,2006: 351).

Trabzon ağız örnekleri:

oynanur (oynanır), daşınmış (taşınmış) (Demir, 2006: 351).

Bölgeden derlediğim örnekler:

körünür (görünür) (K 47)

aranıy (aranıyor, dolaşıyor) (K 48)

darlanıysın (darlanıyorsun, bunalıyorsun) (K 49)

Dönüslü fiiller türeten bir ektir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

yabın- (örtünmek)

çigën- (geri çekilmek, gerilemek) (Öner, 2012: 706).

agıl- (ak-) (Güney, 2015: 79).

-I-

Fiilden pasiflik bildiren fiil yapmaktadır. Çoğunlukla yuvarlak ünlülerle kullanılır (Demir, 2006: 350).

Trabzon ağız örnekleri :

dögildi (döküldü)

örülmüş (örüş) (Demir, 2006: 350).

Bölgeden derlediğim örnekler:

dağulduk (dağıldık, ayrıldık) (K 50)

sögüldi (söküldü) (K 51)

Tatar Türkçesinde fiillerden edilgenlik veya öznesi belirsizlik ifade eden gövdeler yapan bir ektir (Öner, 2012: 706).

Tatar Türkçesi örnekleri:

kuzğal- (hareket etmek, davranmak)

yabırıl- (saldırmak) (Öner, 2012: 706).

-Ş-

Fiilden ortaklık bildiren fiil yapmaktadır (Demir,2006: 351).

Trabzon ağız örnekleri:

karişduriysın (kariştiriyorsun)

tanişdıık (taniştıık) (Demir, 2006: 351).

Bölgeden derlediğim örnekler:

bolaşma (bulaşma, sataşma) (K 52)

turişma (duruşma) (K53).

puluşma (buluşma) (K 54)

Tatar Türkçesinde fiillerin ortaklaşma ifade eden gövdelerini türeten bir ektir (Öner, 2012: 707).

Tatar Türkçesi örnekleri:

ķaynař- (uğraşmak)

totaş- (bağlanmak, birleşmek) (Öner, 2012: 707).

-dır-, -dir-, -dēr-, -dur-, -dür-, -tır-, -tir-, -tēr-

Trabzon ağzı örnekleri:

deeşdürür (değiştirir)

kiydirirsin (giydirirsin)

basduriysın (bastırıyor)

soldururuk (soldururuz) (Demir, 2006: 349).

Bölgeden derlediğim örnekler:

gaydırıy (kaydırıyor)

döndüriy (döndürüyor) (K 55)

Ek ünsüzü kurallı olarak tonludur. Şalpazarı ve Beşikdüzü yöresinde genel bir ünlü yuvarlaklaşması olduğu için ek ünlüsü uyumun dışında kalmıştır. Düz ünlüye sahip fiil kök ve gövdelerine genellikle yuvarlak ünlüyle gelmektedir. Yuvarlak ünlülü kelimelere gelen ekler de yuvarlak ünlüdür. Yazı dili ve Doğu yöresi ağızlarının bir etkisi olarak uyuma giren örneklere de rastlamak da mümkündür (Demir, 2006: 349).

çalışdırır (çalıştırır)

galdırıp (kaldırıp)

İç seste -r- ünsüzünün düşmesi çok yaygındır

araşdıdım (araştırdım)

yapdımadılar (yaptırmadılar) (Demir,2006: 349).

Tatar Türkçesinde oldurma ve yaptırma ifadeli fiiller türetir.

Trabzon ağzında bu ekin sadece tonlu biçimi *-dIr,-dUr* görülürken Tatar Türkçesinde aynı ekin tonsuz biçimiyle de *(-tIr)* kullanıldığına rastlamak mümkündür. Ayrıca Trabzon ağzında, *-dIr* ekinin düz halinin yanı sıra yuvarlak hali de *-dUr* görülürken Tatar Türkçesinde bu ekin sadece düz biçimi görülmektedir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

tavşaldır- (ezmek)

kümældër- (gömdürmek)

kıstır- (kıstırmak, sıkıştırmak)

kürsettër- (göstertmek) (Öner, 2012: 707).

-t-

Çok kullanılan fiilden fiil yapma eklerindendir. Trabzon ili ağzında bazı yörelerin ağız özelliğinden dolayı -t- > -d- değişmesi çok yaygındır (Demir,2006: 351).

Trabzon ağzı örnekleri:

çıgartiler (çıkartıyorlar)

anladurum (anlatırım)

okutmuştum (okutmuşum) (Demir, 2006: 351).

Trabzon ili ağzında ağız özelliklerinden –t- > -d- değişmesi çok yaygındır.yukarıda verilen örnekte (anadurum “anlatırım”) olduğu gibi.

-t-eki Tatar Türkçesinde oldurma ve yaptırma ifadeli fiiller türetir.

Tatar Türkçesi örnekleri:

kërt- (sokmak)

yoqlat (uyutmak) (Öner, 2012: 707-708).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-ır-, -ir-, -ur-, -ür-

Bölgede genellikle yuvarlak ünlüyle kullanılmaktadır.

bildürdi (bildirdi)

artırmış (artırmış)

kaçırmışdı (kaçırmıştı) (Demir, 2006: 350).

-ı-, -i-, -u-, -ü-

Fiil köklerini güçlendirir.

gazıdım (kazıdım)

sürümüş (sürümüş) (Demir, 2006: 350).

-ar-, -er-

Sık kullanılmayan bir ektir.

kızardır (kızartır)

koparaysun (koparıyorsun) (Demir, 2006: 350).

Tatar Türkçesi

-ğız-, -gëz-, -kız-, -këz-

Oldurma ve yaptırma ifadeli fiiller türetir.

kiygëz- (giydirmek)

yatķız- (yatırmak)

torğız- (kaldırmak)

citkëz- (ulaştırmak) (Öner, 2012: 708).

Bu ekin eski bir fonetik varyantı da burada gösterilebilir *-gır-/ -gër- : bëlğër-* (bildirmek), *kiygër-* (giydirmek) vb.

-r-

pëşër- (pişirmek)

töşër- (indirmek, düşürmek) (Öner, 2012: 708)

Oldurma ve yaptırma ifadeli fiiller türetir.

-ğala-, -gele-

Hareketin tekrarını ve devamlılığını anlatır.

barğala- (gidip gelmek, hep gelmek)

kürëngele- (görünüp durmak) (Öner, 2012: 708).

-msıra-, -msëre-

Harekete bir azaltma ifadesi katan bir ektir.

külëmsëre- (gölümsemek)

yoklamsıra (uyuklamak) (Öner, 2012: 708).

-nķıra-, -nkëre-

Fiilin gösterdiği hareketin devamlılığını bildirmek veya anlamını güçlendirmek üzere nadir kullanılan bir ektir (Öner, 2012: 708).

uķınķıra- (okuyadurmak)

kilënkëre- (geledurmak, gelivermek) (Öner, 2012: 708).

2.2. Çekim Ekleri

2.2.1. İsim Çekim Ekleri

2.2.1.1. Hal Ekleri

2.2.1.1.1. İlgi Hali

Benzer Ekler

-nın, -nñ, -nin, -nën, -nun, -nün

Şalpaazarı ve Beşikdüzü yöresinde, çok büyük oranda, düzlük –yuvarlaklık ve kalınlık- incelik uyumuna uymaktadır (Demir,2006: 281).

Trabzon ağız örnekleri:

gadırganın (kadırganın)

türgünün (türkünün)

maallenin (mahallenin)

habunun (bunun) (Demir, 2006: 281).

Bölgedenderlediğim örnekler:

uşakların (çocukların) (K 56)

ateşluğun (ateşliğin) (K 57)

sevdaluğun (sevdalığin) (K58)

Trabzon ağzında ünlüyle biten kelimelere gelir. Son sesi ğ, g, h, k ünsüzleri ile biten kelimelerde, işaret edilen ünsüzler kurallı olarak düşmekte veya erimekte, bu seslerden önceki ünlü ile ek ünlüsü kaynaşıp uzun ünlüye dönüşmektedir(Demir,2006: 281).

ocaan (ocağın)

daın (dağın) (Demir,2006: 281).

Uzun ünlüye dönüşen aşamaları tamamlamış örnekler de bulunmaktadır (Demir, 2006: 281-282).

uşaan (uşakın > uşağın > uşain > uşaan) vs.

Tatar Türkçesi örnekleri:

ķayınıñ (kavağın)

yözëgemneñ (yüzüğümün) (Öner, 2012: 709).

yazuçılarnıñ (yazarların) (Öner, 2015: 185).

Trb. ağzında -nIn ekinindüz halinin yanı sıra yuvarlak hali de (-nUn) görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz şekli kullanılır.

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-ın, -in, -un, - ün

Ünsüzle biten kelime kök veya tabanlarına gelmektedir (Demir, 2006: 281).

tedemızın (dedemizin)

debelerin (tepelerin)

yaamurun (yağmurun)

göyümüzün (köyümüzün) (Demir, 2006: 281).

Farklı Ekler

2.2.1.1.2. Yükleme Hali

Yükleme hali ekinde Trabzon Ağzı ve Tatar Türkçesi arasında bir benzerlik bulunmamaktadır

Trabzon Ağzı

-ı, -i –u, -ü

ağzuni (ağzını)

adını (adını)

dohumunu (tohumunu)

güldürünü (kültürünü) (Demir, 2006: 282).

Son sesi ğ, g, h, k olan kelimelerde, işaret edilen ünsüzler kurallı olarak düşmekte veya erimekte (-uğu > -uu > -u), bu seslerden önceki ünlü ile ek ünlüsü kaynaşıp uzun ünlü haline gelmektedir. çocu (çocuğu); guzuluu (Kuzuluk'u) (Demir,2006: 282).

Ünlü ile biten kelimelerde bazen araya kaynaştırma ünsüzü gelmemekte, iki ünlünün birleşmesinden dolayı ek ünlüsü uzun söylenmektedir. tallii (tarlayı); kimsii (kimseyi) (Demir,2006: 282).

-a, -e

bayraa (bayrağı)

keşgee (keşkeği) (Demir, 2006: 282).

Trabzon ili ağzında bazı yörelerde son sesi g, k olan kelimelerde bu ünsüzler erimekte veya düşmekte, iki ünlü karşılaşmaktadır. Eğer bu ünsüzlerden önceki ünlü –a-, -e ise yükleme hali ekinde –ı, -i ilerleyici ünlü benzeşmesiyle önce –ağı > -aı > -aa > -a / -

eği; -ei > -ee > -e aşamaları gerçekleşmektedir. İki ünlünün kaynaşarak bir uzun ünlü durumuna geldiği (-â, -ê), yani bir sonraki aşama ise şu şekildedir. inee (ineği); ekmaa (ekmeği) (Demir, 2006: 282-283).

Eriyen veya düşen ünsüzlerden önceki ünlü dar ise -ığı > -ıı > -i / -iği > -ii > -i aşamalarının gerçekleştiği elde edilen örneklerden anlaşılmaktadır.terlini (terliğini); iplini (ipliğini) (Demir, 2006: 282-283).

Trabzon ili ağzının bazı yöresinde -k ile biten kelimelere geldiğinde, Kıpçak Türkçesinin bir etkisi olarak -k > -ğ, -g > -v- değişmesi görülmektedir. Dudak ünlüsü -v- ise yükleme hali ekini yuvarlaklaştırmaktadır. yavu (yağı); direvu (direği)b (Demir, 2006: 282-283).

Tatar Türkçesi

-nı, -ně, -n

canıķaynı (sevgiliyi)

terezennē(pencereyi)

yoķısın (uykusunu) (Öner, 2012: 709).

Tat. T.'de yükleme hali eki olan -n eki; sadece 3.şahıs iyelik eki taşıyan isimlerde kullanılmaktadır.

2.2.1.1.3. Yönelme Hali

Benzer Ekler

-a, -e

Trabzon ağzında genellikle yazı dilinden farklılığı yoktur.

Trabzon ağzı örnekleri:

sabaa (sabaha)

gelenee (geleneğe) (Demir, 2006: 284-285).

Bölgeden derlediğim örnekler:

ateşluğē (ateşliğē) (K 59)

gafulluğa (bahçeye) (K 60)

paluğa (balığa) (K61)

Son sesi g, h, k olan kelimelerde iki ünlü arasında kalan bu ünsüzler kurallı olarak erimekte veya düşmekte, daha sonra hece kaynaşmasıyla ek uzun ünlü haline gelmektedir. sabâ (sabaha); toprâ (toprağa) (Demir,2006: 284-285).

Trabzon ağzında bu ek; şahıs ve işaret zamirlerinden sonra yönelme hali eki geldiğinde ng sesi -n- ve -g- (> -ğ- > -ŋ-) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Burada ses -g- ünsüzü ile temsil edilmiş ve -g- (> -ğ- > -ô-) aşamalarıyla ses işitilmez duruma gelmiştir. baa (bana) şeklinde olduğu gibi.

Bu şekil Kıpçak Türkçesinde olduğu gibi şu aşamalardan sonra baa, saa, oa durumuna geldiği anlaşılmaktadır

bana> бага > bağa > baa > bâ

sana> saga > sağa > saa > sâ

ona> oga > ağa > oa(Demir, 2006: 284-285).

Trabzon ili ağzının bazı yörelerinde iyelik ekinden sonra yönelme hali eki geldiğinde ilgi çekici bir durum ortaya çıkar. Ünlü ile biten bir kelimeye teklik ikinci şahıs iyelik eki, ilave olarak da yönelme eki getirildiğinde yazı dilinde şu şekil ortaya çıkmaktadır: annene, bobana,... Bölge ağzında ise şu şekilde telaffuz edilmektedir:

bobaan (babana)

araban (arabana) vb.

Bu durum şu şekilde izah edilebilir: Yukarıda da bahsedildiği gibi, n sesini söylemekten hep kaçınılmaktadır. Bu ses şu ya da bu şekilde düşürüldüğü zaman mana bozulmaktadır. Bölge halkı bu problemi n sesini sona iterek çözmüştür (Demir,2006: 284-285).

Aynı zamanda Trabzon ağzında bu ekin en önemli görevlerinden biri de yönelme hali ekinin bulunma hali eki yerine kullanılmasıdır. argağı tarafa (arka tarafta); pursaya çalışır (Bursa’da çalışır) (Demir,2006: 284-285).

Tatar Türkçesinde yönelme hali eki olan -A eki, sadece 3.şahıs iyelik eki taşıyan isimlerde kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesi örnekleri:

yörüvëme (yürümeme)

manğayına (alına) (Öner, 2012: 709).

Farklı Ekler

Tatar Türkçesi

-ğa, -ge, -ka, -ke

zurğa (büyüğe)

meçëtke (camiye, mescide)

asğa (aşağıya) (Öner, 2012: 709).

ağım suğa (akarsuya) (Öner, 2015: 53).

ufalargä (ufalara) (Öner, 2015: 185).

2.2.1.1.4. Bulunma Hali

Benzer Ekler

-da, -de,-ta,-te

Trabzon ağzı örnekleri:

karşıda (karşıda)

köyde (köyde)

oynamakta (oynamakta)

mezerelikte (mezarlıkta) (Demir, 2006: 288).

Bölgeden derlediğim örnekler:

funduklukda (findıklıkta) (K 62)

çayırda (çayırdı) (K 63)

Trabzon yöresinde ünsüzü büyük bir çoğunlukla –d’dir. Ek ise –da, -de biçimindedir. Tonsuz ünsüzlerde (ç, f, h, k, p, s, ş, t) biten kelimelerde bazen yarı tonlu ünsüzle -ta, -te olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir,2006: 288).

Tatar Türkçesi örnekleri:

bağçalarda (bahçelerde)

dēkabrde (Ekimde)

atta (atta)

yēğētte (yiğitte) (Öner, 2012: 709).

sehnede (sahnede) (Öner, 2015: 401).

ķırda (kırdı) (Öner, 2015: 169).

2.2.1.1.5. Ayrılma Hali

Benzer Ekler

-dan, -den, -tan, -ten

Trabzon yöresi ağızlarında genel olarak ayrılma hali Eski Türkiye Türkçesindeki gibi çoğunlukla –dan, -den ekiyle oluşur. Bazı örneklerde, yazı dili ve aydın konuşmasının tesiriyle tonsuz ünsüzlerden (ç, f, h, k, p, s, ş, t) sonra –tan, -ten biçimindedir (Demir,2006: 289).

Trabzon ağız örnekleri :

bunnardan (bunlardan)

eskiden (eskiden)

yerten (yerden)

nalbattan (nalbanttan) (Demir, 2006: 289).

Bölgeden derlediğim örnekler:

çayirlukdan (çayırılıktan) (K 64)

çameden (camiden) (K 65)

civradan (civradan) (K 66)

Tatar Türkçesi örnekleri:

sıluvdan (güzelden)

unbërden (onbirden)

mamıkıtan (pamuktan)

yëfekten (ipekten) (Öner, 2012: 709).

yıraqtan (uzaktan) (Öner, 2015: 87).

Farklı Ekler

Tatar Türkçesi

-nan, -nen

başınnan (başından)

söygenëmnen (sevdiğimden) (Öner, 2012: 709).

süzënnen (sözünden) (Öner, 2015: 281).

2.2.1.1.6. Eşitlik Hali

Benzer Ekler

-ca, -ce, -ça, -çe

Bölgede her zaman tonlu ünsüzlerden sonra kullanılır.

Trabzon ağzı örnekleri :

goyuca (koyuca)

evelce (evvelce) (Demir, 2006: 289-290).

Bölgeden derlediğim örnekler:

uşakca (çocukça) (K 67)

küzelce (güzelce) (K 68)

Tatar Türkçesi örnekleri:

Bolgarlarça (Bulgarlar gibi)

minëmçe (bence) (Öner, 2012: 710).

Farklı Ekler

Tatar Türkçesi

İsim + eksiz ilgi hali + këbək

boyar këbək (asilzade gibi)

yıl këbək (yıl gibi) (Öner, 2012: 710).

Zamir + -nıñ/-nëñ + këbək

minëm këbək (benim gibi)

biznëñ këbək (bizim gibi) (Öner, 2012: 710).

-dıy, -diy, -day, -dey

andıy (öyle, öylesine)

b rdey (biricik)

kızlar yavlıgıday (kızların baş örtüsü gibi) ( ner, 2012: 710).

2.2.1.1.7. Vasıta Hali

Benzer Ekler

bölen / ilen, ilan

Yazı dilimizdeki vasıta hali eki bölgemiz ağızlarında da kullanılmaktadır. Bu ek, ek yığılması sonucu genişlemiştir (Demir,2006: 291).

Trabzon ağız örnekleri :

misir uniylen (mısır unuyla)

ne ilen (ne ile)

rende ilen (rendeyle)

onlan bilen (onunla) (Demir, 2006: 291).

Bölgeden derlediğim örnekler:

uşıağunlan bilen ( ocuğunla birlikte) (K 69)

teyyareylan (uçakla) (K 70)

Tatar Türkçesi  rnekleri:

biş ine bölen (beş iğneyle)

Meskev kay ısı bölen (Moskova makasıyla) ( ner, 2012: 710).

Yalğan bölen (yalan ile) ( ner, 2015: 90).

Farklı Ekler

Trabzon Ağızı

-inan, -inen

-inan, -ineneki, Trabzon ağzında Şalpazarı ve Beşikdüzü yörelerinde Ordu, Giresun, Tokat illeri ağızlarının devamı olarak kullanılmaktadır. Son seste bulunan -n sesinden dolayı gerileyici ünsüz benzeşmesi ile -ilen, -ılan, -ulan, -ülen; -inan, -inen, -unan, -ünen şeklinde değişmiştir. yourd unan (yoğurtla); et inen (etle) (Demir, 2006: 290).

-nan, -nen

Ünlü düşmesi sonucu ortaya çıkan bir ektir.

ırlarnan (sığırlar ile)

işlarnen (işlerle) (Demir, 2006: 290-291).

-lan, -len

püyuumuzlan (büyüğümüzle)

eliylen (ölüyle)

paralan (parayla)

kariylan (karı ile) (Demir, 2006: 293-294).

Bölgeden derlediğim örnekler:

suğurlan (sığırla) (K 71)

zorlan (zoraki) (K 72)

-lan eki, bazı yörelerde, l ve n ünsüzlerinin ünlüleri kalınlaştırma özelliğinden dolayı (-len > -lan), ince sıradan ünlülere sahip kelimelere büyük bir çoğunlukla kalın ünlülü biçimi geldiği için kalınlık- incelik uyumu dışında kalmaktadır. gelinciklan (gelincik ile); ellan (el ile)(Demir,2006: 293-294).

Çevre bölgelerin tesiriyle az sayıda örnekte “y” ünsüzünün yardımcı ses olarak geldiği görülmektedir.süburkeylan (süpürge ile); buzaklarıylan (buzağları ile) (Demir,2006: 293-294).

-n

Türkçenin bilinen en eski vasıta hali eki, Trabzon’da, bazı yörelerde, canlı bir biçimde varlığını devam ettirmektedir(Demir, 2006: 294).

bi keren (bir kere)

küzün (güzün) (Demir, 2006: 294).

Tatar Türkçesi

zamir + nñ, -nñ + edat :

sinñ bñlen (seninle)(Öner, 2012: 710).

2.2.1.2. Çokluk Eki

Benzer Ekler

-lar, -ler

Trabzon ağzında yazı diliyle aynı ek kullanılmaktadır.

Trabzon ağzı örnekleri:

tüünler (düğünler)

uşaklar (uşaklar) (Demir, 2006: 295-296).

Bölgeden derlediğim örnekler:

yamaları (çamaşırları) (K 73)

külürleri (bezelyeleri) (K 74)

kusteller (mısır parçaları) (K 75)

Tatar Türkçesi örnekleri:

sağızlar (sakızlar)

saylavlar (seçimler) (Öner, 2012: 708).

kırlar (kırlar) (Öner, 2015: 51).

kırlıgaçları (kırlangıçları) (Öner, 2015: 99).

-nar, -ner

Trabzon ili ağzında bazı yörelerde, -n ile biten kelimelere gelen çokluk eki, ilerleyici ünsüz benzeşmesi ile, kurallı olarak –nar, -ner biçimine dönüşmektedir. Ses değişmesi sonucu ortaya çıkmış bir çokluk ekidir (Demir, 2006: 296).

Trabzon ağzı örnekleri:

hayvannar (hayvanlar)

bilenner (bilenler) (Demir, 2006: 296).

Bölgeden derlediğim örnekler:

kutunnar (mısır koçanları) (K 76)

kofinner (yaprak sepetleri) (K 77)

kavlannar (çınar ağaçları) (K78)

Tatar Türkçesi örnekleri:

kēmner (kimler)

doşmannar (düşmanlar) (Öner, 2012: 708).

2.2.1.3. İyelik Ekleri

Tatar Türkçesiyle Trabzon ili ağzında İyelik eklerindeki tekil şahısların tamamında uyum görülmektedir.

2.2.1.3.1. Teklik 1. Şahıs İyelik Eki

-m, -ım, -im, -um, -üm

Trabzon ağzı örnekleri:

gendim (kendim)

yerim (yerim)

yazmam (yazmam)

dedium (dediğim)

südümü (sütümü) (Demir, 2006: 297-298).

Trabzon ili ağzında, birinci t.ş. eki son seste g, k, y ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması görülür. eşitdüm (işittiğim); deyneem (değneğim) (Demir,2006: 297-298).

Tatar Türkçesi örnekleri:

ëçëm (karnım)

helëm (halim)

aldım (önüm)

yullarım (yollarım) (Öner, 2012: 709)

2.2.1.3.2. Teklik 2. Şahıs İyelik Eki

-ñ, -ın, -in, -un, -ün

-Ineki, Trabzon ağzında bazı özel durumlar hariç yazı dilinde olduğu gibidir.

Trabzon ağzı örnekleri :

baççanda (bahçende)

baında (bağında)

padadisini (patatesini)

goyunun (koyunun)

evün (evin) (Demir, 2006: 298-299).

Trabzon ağzında g, h, k, y seslerinden sonra hece kaynaşması ortaya çıkar.

ineen (ineğin)

mesleen (mesleğin) (Demir,2006: 298-299).

Tatar Türkçesi örnekleri:

kërfëklerëñ (kirpiklerin)

külmekkeyëñ (gömlekceğizin)

çeçëñ (saçın)

karavlarıñ (bakışların) (Öner, 2012: 709).

2.2.1.3.3. Teklik 3. Şahıs İyelik Eki

-ı, -i, -ë, -u, -ü; -sı, -si, -së, -su, -sü

Trabzon ağzı örnekleri :

dumanun altı (altı)

ayaaanın dibi (dibi)

martın tokuzine (dokuzuna)

tohumunu (tohumunu)

köyün üsdü (üstü)

paşının hocası (hocası)

kuş guzuranın manası (kuskuzuranın manası)

gomşusu (komşusu)

goyun sürüsü (sürüsü) (Demir, 2006: 299-300).

Trabzon ili ağzında bazı yörede –g, -k ile biten kelimelerden sonra geldiğinde genellikle –g > -v değişmesi olmakta, dudak ünsüzü v ünsüzü iyelik ekini yuvarlaklaştırmaktadır.

yemevu (yemeği)

ekmevü (ekmeği)(Demir, 2006: 299-300).

Trabzon Ağzında -Im,-In,-I, -sI eklerinin düz halinin yanı sıra yuvarlak hali de (-Um, -Un, -U, -sU) görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz biçimi kullanılır.

Tatar Türkçesi örnekleri:

yurgası (küheylanı)

ķulasası (çarkı)

yıraķlıķı (uzaklıķı) (Öner, 2012: 709).

ķıyşıķı (aşkı) (Öner, 2015: 277).

2.2.1.3.4. Çokluk 1. Şahıs İyelik Eki

1.ç.ş. iyelik eklerinde Trabzon ağzı ile Tat. T. arasında morfolojik bir benzerlik bulunmamaktadır.

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-mız, -miz, -muz, -müz

pobalarımız (babalarımız)

bıldımız (bildiğimiz)

maazememiz (malzememiz)

turumumuz (durumumuz)

eşimuz (eşimiz)

közümüz (gözümüz) (Demir, 2006: 301-302).

evümüz (evimiz)

-mız, -miz, -muz, -müz ekison sesi g, h, k ünsüzleri ile biten kelimelere geldiğinde hece kaynaşması görülmektedir.

yapacaamız (yapacağımız)

yapdumuz (yaptığımız)

yicaamız (yiyeceğimiz) (Demir, 2006: 301-302).

Tatar Türkçesi

-bız, -böz

arabız (aramız)

üzëböz (kendimiz)

ilëböz (ülkemiz) (Öner, 2012: 709).

2.2.1.3.5. Çokluk 2. Şahıs İyelik Eki

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-nız, -niz

gızınızı (kızınızı)

bahceniz (bahçeniz)

esgileriniz (esk,leriniz) (Demir, 2006: 302-303).

-nuz, -nüz

goyduunuz (koyduğunuz)

gozunuza (gözünüze)

baunuz (bağınız)

günahunuz (günahınız) (Demir,2006: 302-303).

Tatar Türkçesi

-ğız, -ğöz

nurığız (nurunuz)

uramığız (sokağınız)

kërëğöz (çamaşırınız) (Öner, 2012: 709).

2.2.1.3.6. Çokluk 3. Şahıs İyelik Eki

3.ç.ş. iyelik eki, Trabzon ağzı ve Tatar Türkçesinde aynı yapıda kullanılmaktadır.

-ları, -leri, -lerë,-narı, -neri

Trabzon ağzı örnekleri :

galıpları (kalıpları)

hazıllıklarını (hazırlıklarını)

yiyecekleri (yiyecekleri)

hayvannarı (hayvanları)

teknisyenleri (teknisyenleri) (Demir, 2006: 303).

Tatar Türkçesi örnekleri:

ıruvları (kabileleri)

kupısları (tüccarları)

tavışları (sesleri)

taralgannarı (dağılmışları) (Öner, 2012: 709).

2.2.1.4. Aitlik Eki

Benzer Ekler

-gı, -ğı, -gi, -gě, -kı, -kı, -ki, -kě

Trabzon ağzı örnekleri :

burdagı (buradaki)

gabıdagı (kapıdaki)

gısımlarındaki (kısımlarındaki)

gışınki (kışınki) (Demir, 2006: 304-305).

Tatar Türkçesi örnekleri:

siněkě (seninki)

bıyılğı (bu yılki)

bil mdeg  (bilimdeki)

aldağı ( ndeki) ( ner, 2012: 709).

2.2.1.5. Soru Eki

Benzer Ekler

mı, mi, mu, m 

Trabzon ağzı örnekleri :

bozuk mu (bozuk mu)

satma mi (satma mı)

huyly musun (huyly musun)

funduk    n m  (fındık için mi) (Demir, 2006: 305-306).

Tatarcada soru biçimi, arka ve  n damağa uyumlu iki türü olan “mı /mi” edatıyla yapılır. Çok eski dönemlerden beri ses uyumlarına bağlanan bu edatın giderek ekle mi  olduğunu vurgulamak gerekir ( ner, 2012: 710).

Trabzon Ağzında -mI soru ekinin düz halinin yanı sıra yuvarlak hali de (-mU) görülürken Tatar Türkçesinde ekin sadece düz şekli kullanılır.

Tatar Türkçesi  rnekleri:

 ulmı buldı ind  tuğanlık ? (bu mu kardeşlik)

min t g lm  tulı  asırların  (ben değil miyim koca asırların) ( ner, 2012: 710).

2.2.2. Fiil  ekimleri

2.2.2.1. Basit Zamanlı  ekimler

2.2.2.1.2. Tasarlama Kipleri

2.2.2.1.2.1.  art Eki

Trb.ağıylaTat. T. şart ekleri tamamen benzer olup, farklı bir eke rastlanmamıştır.

-sa,-se

Trabzon ağı örnekleri :

Trabzon ve yöresi ağızında şart eki, yaygın olarak –sa ekiyle karşılanırken, -se biçiminde örneklerine de denk gelinmektedir (Çolakoğlu, 2003: 114).

bilsem (bilsem)

galsan (kalsan)

çağırsa (çağırsa)

başlasak (başlasak)

alsaaaz (alsanız)

geçseler (geçseler)

gaynatmasan (kaynatmasan)

uymasa (uymasa) (Demir, 2006: 405).

Bölgeden derlediğim örnekler:

tikse (dikse) (K 79)

galsa (kalsa) (K 80)

taslak (dalsak) (K 81)

sevmiysan (K 82)

Tatar Türkçesi örnekleri:

Şart kipi diğer lehçeledede olduğu gibi Tatar Türkçesinde de –sa ekiyle karşılanmaktadır (Buran-Alkaya, 2007: 255).

almaşsam (değışsem)

almaşsañ (değışsen)

almaşsa (değışse)

ķartaysaķ (ihtiyarlasak)

ķartaysağız (ihtiyarlasanız)

ķartaysalar (ihtiyarlasalar)

töşmesek (inmesek)

töşmeşegöz (inmeseniz)

töşmese (inmese) (Öner, 2012: 171).

söysem (sevsem) (Öner, 2015: 185).

Aynı ekin diğerk Türk lehçelerinden, Azerbaycan Türkçesinde (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2012: 171-230), Özbek Türkçesinde (Öztürk, 2012: 2921-354), Uygur Türkçesinde (Ersoy, 2012: 355-428), Kazak Türkçesinde (Tamir, 2012: 429-480) Kırgız Türkçesinde (Kasapoğlu Çengel, 2012: 481-542) kullanıldığı görülebilir.

2.2.2.1.2.2. İstek Eki

Benzer Ekler

-sana, -saña, -sene, -señe

Trabzon ağız örnekleri :

İstek kipinin kullanımı Trabzon yöresi ve ağızında pek yaygın değildir. Genellikle birinci teklik ve çokluk şahıs çekimlerinde karşımıza çıkan bu ekin kullanımı yerini daha çok dilek – şart kipiyle karşılanmaktadır (Çolakoğlu, 2003: 115).

biçsana (biçsene)

çizsene (çizsene)

okusana (okusana) (Demir, 2006: 407).

Bölgeden derlediğim örnekler:

gelsana (gelsene) (K 83)

sinsana (dursana) (K 84)

Tatar Türkçesi örnekleri:

Tatar Türkçesinde istek çekimi sadece teklik şahıslar için gösterilmektedir (Buran – Alkaya, 2007: 256).

kiymeseñe (giymesene)

saldırmasana (bıraktırmasana)

sayrasaña (ötsene) (Öner, 2012: 717-718)

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-a, -e, -im, -ayım, -eyim, -alım, -elim, -asız, -esiz, -alar, -eler

sarılayım (sarılayım)

bileyim (bileyim)

diyim (diyeyim)

alasın (alasın)

gelesin (gelesin)

ala (ala)

gele (gele)

gonuşalı (konuşalı)

ekelim (ekelim)

alasız (alasınız)

gelesiz (gelesiniz)

alalar (alalar)

geleler (geleler)

okumayalı (okumayalı)

pakmayalı (bakmayalı)

kitmeyesiz (gitmeyesiniz) (Demir, 2006: 408-411).

Tatar Türkçesi

-ası, -es + kile

aasıbız kile (amak)

şliysler kile (alışmak)

uzasım kilmiy (gemek istememek) (ner, 2012: 717-718).

-makı, -meki

yazmakılar (yazmak)

eytmeksz (sylemek)

saylamakı tglmn (semek istememek) (ner, 2012: 717-718).

2.2.2.1.2.3. Gereklilik Eki

Benzer Ekler

-rga, -rğa, -rge kirek

Trabzon ağzı örnekleri:

uuraşmak gerek (uğraşılmalı)

yapmak kerektür (yapılmalıdır)

tanımak gerek (tanımalı) (Demir, 2006: 411-421).

Bölgeden derlediğim örnekler:

pulmam kerek (bulmalıyım) (K 85)

toplamak kerek (toplanmalı) (K 86)

Trabzon ili ağzında bazı yörelerde karşımıza çıkan bu kalıp, sadece teklik 3. şahıslarda kullanılan bir çekimdir(Demir,2006: 411-421).

Tatar Türkçesinde, -rga, -rge kirek biçiminde karşımıza çıkan kalıp; Trabzon ili ağzında, fiil + mAk gerek kalıbıyla karşımıza çıkmaktadır.

Olumsuzu ise fiil + gerek + yok kalıbıyla kullanılmaktadır:

açmaa gerek yok (açılmamalı)

yazmaa gerek yok (yazılmamalı)

Tatar Türkçesi örnekleri:

maturlıknı  ot arır a kirek (güzelliği kurtarmalı)

tazartır a kirek (temizlemeli)

   lerge kirek (yapmalı)

 uyar a kirek (koymalı) ( ner, 2012: 718).

Olumsuz çekimi ise –maska kirek / -meske kirek kalıbıyla yapılmaktadır:

miña utırmaskā kirek (oturmamalıyım)

siña yoqlamaskā kirek (uyumaman gerek) (Öner, 2012: 718).

katnaşırga kirāk (katılmamız gerek) (Güney, 2015: 120).

Bu ekin benzer biçimi ÖzbekTürkçesinde görülebilir(Öner, 2012: 291-354).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

Fiil kök veya gövdesi + iyelik eki + lazım

almam lazım (almalıyım)

bilmem lazım (bilmeliyim)

ilgilenmesi lazım (ilgilenmeli)

gelmemiz lazım (gelmeliyiz)

gelmeez lazım (gelmelisiniz)

almaları lazım (almalılar) (Demir, 2006: 411-421).

Trabzon ili ağzında bazı yörelerde fiil + -mA + şahıs eki + lazım kalıbına rastlamak mümkündür. Bu durum, geleceğe yönelik bir niyeti ifade ettiği için gelecek zaman anlamı da taşır .görmek lazım (görülmeli) (Demir,2006: 411-421).

Bir başka yörede ise fiil + iyelik eki + lazım kalıbı kullanılır.

bilmem lazım (bilmeliyim)

gitmen lazım (gitmelisin)

olması lazım (olmalı)

görmemiz lazım (görmeliyiz)

bakmanız lazım (bakmalısınız)

kaçmaları lazım (kaçmalılar) (Demir, 2006: 411-421).

Bu kalıbın olumsuzuz ise kalıba, yok kelimesi getirilerek yapılmaktadır:

Göndermesine gerek yok (göndermemeli) vb.

fiil + mAk + zorunda + şahıs eki

keri kitmek zorunda (geri gitmeli)

inee saamak zorundasun (ineği sağmalısın)

• fiil + mA + iyelik eki + icab et- + zaman eki

korunması icab eder (korunması gerekir)

kesilmesi icab eder (kesilmesi gerekir) (Demir, 2006: 411-421).

• fiil + sA (şart eki) + şahıs eki + gerek

galmış olsa gerek (kalmış olmalı)

tanınsa gerek (tanınmalı) (Demir, 2006: 411-421)

Tatar Türkçesi

-rga, -rge tiyiş

miñ tañ qabızırğa tiyüş inlëñ öslerënde yöze qanlı toman (bin tan atması gereken ülkenin üzerinde yüzer kanlı sis)

yoldız qabızırğa tiyüşmëndër (yıldız tutuşturmam gerektir) (Öner, 2012: 718)

Tatar Türkçesinde, gereklilik çekiminde kullanılan kirek veya tiyiş sözleri tamamen tasarruf edilmiş de olabilir (Öner, 2012: 718).

bězge anda utırıp kötmeske (biz orada oturup beklemeliyiz)

miña yalqavlanmıyça tönnernë de eşlerge (ben tembel davranmadan geceleri de çalışmalıyım) vb.

2.2.2.1.2.4. Emir Eki

Benzer Ekler

-ayım, -eyim; -ıym, -iym

Trabzon ili ağzında ve Tatar Türkçesi emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin teklik 1. şahsını karşılamaktadır.

Trabzon ağzı örnekleri :

anlatayım (anlatayım)

geleyim (geleyim)

bakmayayım (bakmayayım) (Demir, 2006: 421-423).

Bölgeden derlediğim örnekler:

kezeyim (gezeyim) (K 87)

izleyeyum (izleyeyim) (K 88)

Tatar Türkçesi örnekleri:

açıym (açayım)

küriym (göreyim)

aşamıym (yemeyeyim) (Öner, 2012: 718-719).

Trabzon ağzı örnekleri :

çalış (çalış)

dur (dur)

yazma (yazma) (Demir, 2006: 421-423).

Bölgeden derlediğim örnekler:

gonışma (konuşma) (K 89)

polaşma (bulaşma) (K 90)

etma (yapma) (K 91)

geçma (geçme) (K 92)

Tatar Türkçesi örnekleri:

başla (başla)

or (vur)

aşama (yeme) (Öner, 2012: 718-719).

Trabzon ili ağzında ve Tatar Türkçesi emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin teklik 2. şahsını karşılamaktadır.

-sın, -sin, -sën,-sun, -sün

Trabzon ili ağzında ve Tatar Türkçesi emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin teklik 3. şahsını karşılamaktadır.

Trabzon ağzı örnekleri :

varsın (varsın)

etsin (etsin)

gelsun (gelsin)

görsün (görsün)

etmesun (etmesin) (Demir, 2006: 421-423).

Bölgeden derlediğim örnekler:

etsun (yapsın) (K 93)

bolasun (karıştırısın) (K 94)

Tatar Türkçesi örnekleri:

başlasın (başlasın)

kürsən (görsün)

aşamasın (yemesin) (Öner, 2012: 718-719).

-sınnar, -sinner, -sənnər, -sunnar, -sünnər

Trabzon ili ağzında ve Tatar Türkçesi emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin çokluk 3. şahsını karşılamaktadır.

Trabzon ağzı örnekleri :

yedişsinner (yetişsinler)

baksınnar (baksınlar)

olsunnar (olsunlar)

görsünner (görsünler)

gelmesunner (gelmesinler)

yatmasunnar (yatmasınlar) (Demir, 2006: 421-423

Bölgeden derlediğim örnekler:

dolansunner (dolaşsınlar) (K 95)

bellesünner (bellesinler) (K 96)

Tatar Türkçesi örnekleri:

başlasınnar (başlasınlar)

kürsēnner (görsünler)

aşamasınnar (yemesinler) (Öner, 2012: 718-719).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-am, -em

Trabzon ili ağzında emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin teklik 1. şahsını karşılamaktadır.

goyam (koyayım)

gelem (geleyim)

bakmayam (bakmayayım) (Demir, 2006: 421-423).

-ın, -in, -un, -ün

Trabzon ili ağzında emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin 2. ç. şahsını karşılamaktadır.

alın (alınız)

hesab edin (hesap ediniz)

pırakun (bırakınız)

körün (görünüz)

gelmeyin (gelmeyin) (Demir, 2006: 421-423).

-sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

Trabzon ili ağzında emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin 3. ç. şahsını karşılamaktadır.

alsınlar (alsınlar)

yemesinler (yemesinler)

gosunlar (koysunlar)

görsünler (görsünler) (Demir, 2006: 421-423).

Tatar Türkçesi

-ıyk, -iyk

Tat. T. emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin 1. ç. şahsını karşılamaktadır.

başlıyk (başlayalım)

küriyk (görelim)

aşamıybız (yemeyelim) (Öner, 2012: 718-719).

-ğız, -gëz

Tat. T. emir eki kategorisinde karşımıza çıkan bu ek, emir çekiminin 2. ç. şahsını karşılamaktadır.

orığız (vurunuz)

kürëgëz (görünüz)

aşamağız (yemeyiniz) (Öner, 2012: 718-719).

2.2.2.2. Bildirme Kipleri

2.2.2.2.1. Görülen Geçmiş Zaman

Trabzon ve yöresi ağzında görülen geçmiş zaman ifadesi, yazı dilindeki şekliyle karşılanırken genel kullanım -di/-ti ekine aittir (Çolakoğlu, 2003: 112).

Görülen geçmiş zaman eki Tatar Türkçesinde, ünlü ve tonlu ünsüzle biten kök ve gövdelerden sonra –dı, -dë; tonsuz ünsüzle biten gövdelerden sonra ise –tı, -të şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Buran-Alkaya, 2007: 253).

Benzer Ekler

-dı, -di, -dë, -du, -dö ; -tı, -ti, -të, -tu

Trabzon ağzı örnekleri :

Bölgeden derlediğim örnekler:

cavladi (yandı) (K 97)

ayam ağardi (sabah oldu) (K 98)

kakaladiler (kandırdılar) (K 99)

benluğumi puldum (kendimi bldum) (K 100)

pirakdım (bıraktım)

yedi (yedi)

galduk (kaldık)

gördüuz (gördünüz)

anlattım (anlattım)

çittik (gittik)

uşıttun (üşıttün)

gaşmadım (kaçmadım)

çidemedük (gidemedik)

tutmadı (tutmadı) (Demir, 2006: 384-392).

Tatar Türkçesi örnekleri:

kittēm (gittim)

kürdē (gördü)

oçtık (uçtuk)

başladığız (başladınız)

bēlmedēler (bilmediler) (Öner, 2012: 715-716).

taratdı (dağıttı) (Öner, 2015: 283).

ķaradı (baktı) (Öner, 2015: 97).

uynadıñ (çaldın) (Öner, 2015: 401).

bardık (gittik)

kürdēm (gördüm) (Güney, 2015: 112).

-*dI,-tI* ekli geçmiş zaman diğer lehçelerden,Azerbaycan Türkçesinde (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2012: 171- 230), Türkmen Türkçesinde (Kara, 2012: 231-290), Özbek Türkçesinde (Öztürk, 2012: 291-354), Uygur Türkçesinde (Yazıcı Ersoy, 2012: 355-428), Kazak Türkçesinde (Tamir, 2012: 429-480), Kırgız Türkçesinde(Kasapoğlu Çengel, 2012: 481-542) kullanılmaktadır.

2.2.2.2.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-mış, -mış, -muş, -müş

Öğrenilen geçmiş zaman ekinin Trabzon yöresi ve ağzında kullanımı, yazı dilinde olduğu gibi –mış/-mış ekiyle karşılanmaktadır. Bölgede yaygın olarak –mış eki kullanılıp kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmaktadır (Çolakoğlu, 2003: 113).

Bölgeden derlediğim örnekler:

gatuk etmişuk (katık etmişiz) (K 101)

yemişuuz (yemişiniz) (K 102)

gışlamışlar (kışlamışlar)

tikmişim (dikmişim)

bulmuşuuz (bulmuşunuz)

kelmüşük (gelmişiz)

vurulmamış (vurulmamış)

gitmemişık (gitmemişiz)

goymamışlar (koymamışlar) (Demir, 2006: 393-397).

Tatar Türkçesi

-ğan, -gen, -қан, -ken

Tatar Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin kullanımı, tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra –gan/-gen; tonsuz ünlülerden sonra ise –kan/-ken ekiyle karşılanmaktadır (Buran-Alkaya, 2003: 253).

ëlğensëñ (bağlamışsın)

açkanbız (açmışız)

öskenner (büyümişler)

kürëlmegenner (görülmemişler) (Öner, 2012: 716).

salgalaşkannar (bakmışlar) (Güney, 2015: 111).

2.2.2.2.3. Gelecek Zaman Eki

Benzer Ekler

-açak, -açaq, -eçek

Genel olarak bölgede bu ek, yazı dilindeki haliyle kullanılırken birinci teklik ve çokluk şahıslarda son ses –ğ düşmektedir. İkinci teklik ve çokluk şahıslarda genellikle hece kaynaşması ve hece yutumu görülmektedir (Çolakoğlu, 2003: 114).

Gelecek zaman eki Tatar Türkçesinde –açaq/eçek şeklinde karşılanmaktadır. Ünlüyle biten fiillerden sonra –y- ünsüzü girer (Buran-Alkaya, 2007: 254).

Trabzon ağız örnekleri:

Bölgeden derlediğim örnekler:

eteçeğuk (edeceğiz)

horon edecoğuk (edeceğiz) (K 103)

belleyeçeğum (belleyeceğim) (K 104)

kiteçeum (gideceğim)

keleçesun (geleceksin)

okumayaçasın (okumayacaksın) (Demir, 2006: 397-404).

Tatar Türkçesi örnekleri:

ilteçekmën (götüreceğim)

söyleyeçeksëz (söyleyeceksiniz)

yuvaçaķbız (yıkayacaķız)

ükēnmeyecek (pişman olmayacak) (Öner, 2012: 716).

Orta diyalektin Kazan ardı ağızlarında, özellikle Kazan ardı Dübyaz ağızında ve Minzele, Safakül, kısmen Ural ve Ural ardı topraklarında yayılmış olan Krasnofimsk ağızlarında, gelecek zamanın ikinci çoğul şahıs çekimi -sığız ekiyle karşılanır. Bu ek, aynı zamanda Tobol-İrtiş diyalektinin ağızında da karşımıza çıkmaktadır (Yusupov, 2012: 136).

cıyarsığız (toplarsınız)

apkittersigiz (götürürsünüz)

Farklı Ekler

Trabzon Ağızı

-acak, -ecek

bakacasın (bakacaksın)

edicen (edeceksin)

gelecesın (geleceksin)

gidcaak (gideceğiz)

alucuk (alacağız)

gılacaum (kılacağım)

pesleyeceuk (besleyeceğiz)

yedirecevum (yedireceğim)

ipleyeceksun (ipleyeceksin)

öyrenecesun (öğreneceksin)

atacaız (atacağız)

edecevük (edeceğiz)

veremiycam (veremeyeceğim)

yanaşmayacasın (yaklaşmayacaksın) (Demir, 2006: 397-404).

2.2.2.2.4.Geniş Zaman Eki

Benzer Ekler

-r, -ar, -er

Trabzon ve yöresi ağzında geniş zaman çekimi yazı dilinde olduğu haliyle kullanılmaktadır.

Trabzon ağzı örnekleri :

kizlenur (gizlenir) (Maldar, 2018: 137).

galırım (kalırım)

geyerim (giyerim)

anladurum (anlatırım)

sızdıruusun (süzdürürsün)

keçer (geçer)

dokuruk (dokuruz)

büşürürük (pişiririz)

bölösüz (bilirsiniz)

deller (derler)

galullar (kahlrlar)

sadar (satar)

sour (soğur)

tokumazuk (dokumayız)

bişürmez (pişirmez) (Demir, 2006: 376-384).

Bölgedenderlediğim örnekler:

galuruk (kalırız) (K 105)

raatlaruk (rahatlarız) (K 106)

Tatar Türkçesi örnekleri:

Tatar Türkçesinde genizş zaman çekimi, -ar, -er, -ër, -ır, -r ekleriyle karşılanırken –r sesi ünlülerden sonra gelir (Buran-Alkaya, 2007: 255).

añlarbız (anlarız)

suzarsız (uzatırsınız)

özerměn (koparırım)

eytërler (söylerler)

totmasmın (tutmam) (Öner, 2012: 717).

kërër (girer) (Öner, 2015: 169).

kiterběz (gideriz) (Öner, 2015: 101).

-r, -Ar geniş zaman eki diğer lehçelerden, Azerbaycan Türkçesinde (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2012: 171-230), Türkmen Türkçesinde(Kara, 2012: 231-290) , Özbek Türkçesinde (Öztürk, 2012: 291-354) , Uygur Türkçesinde (Yazıcı Ersoy, 2012: 355-428) , Kazak Türkçesinde (Tamir, 2012: 429-480) , Kırgız Türkçesinde (Kasapoğlu Çengel, 2012: 481-542)kullanılmaktadır.

2.2.2.2.5. Şimdiki Zaman Eki

Şimdiki zaman eki Trabzon yöresi ve ağızlarında değişkenlikler göstererek –ıy, -iy, -ay,ey, -y, -yr, -yir, -yur, -yo, -yor ekleriyle karşılanmaktadır (Çolakoğlu, 2003: 110).

Tatar Türkçesinde ise –a/-e ekiyle karşılanmaktadır. Kalın sıradan ünlüyle biten fiillerden sonra ise –y şeklinde kullanılır. –a ile biten fiillerde –a, -ı’ya; -e ile biten fiillerde –e, -i’ye döner. Birinci tekil şahsın çekiminde ekin tam şekli –mın, -mën veya –m kullanılır (Buran-Alkaya, 2007: 254).

Benzer Ekler

-y

Trabzon ağız örnekleri :

Bölgeden derlediğim örnekler:

saat bir oliy (saat bir oluyor) (K 107)

vuruşiyler (dövüşüyorlar) (K 108)

aklum almay (aklım almıyor) (K 109)

gaydırıy (kaydırıyor) (K 110)

yogruysun (yoğuruyorsun)

sokay (sokuyor)

çıgay (çıkıyor)

ne edeysin (ne yapıyorsun)

görüysün (görüyorsun)

satmay (satmıyor)

çıkmaısun (çıkmıyorsun) (Demir, 2006: 355-375).

Tat. T ile şimdiki zaman çekiminde benzerliğı bulunan bu ek; sadece ikinci t. / ç. şahıslar ile 3. t. / ç. şahıslarda karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ek, birinci t. / ç. şahısta

-yr biçimine dönüşmektedir:

yazayrım (yazıyorum)

pekleyrım (bekliyorum)

geliyrık (geliyoruz)

sağayrık (sağıyoruz)

pakmayrık (bakmıyoruz)

tokumayrık (dokumuyoruz)

izlemiyrım (izlemiyorum)

sıkmayrım (sıkılmıyorum) vb. (Demir, 2006: 355-375).

Söz konusu ekin bu kullanım şekli, Rize, Gümüşhane ağızında ve Erzincan ili Refahiye ilçesinde görülebilir(Demir, 2006: 359).

Tatar Türkçesi örnekleri:

başılybız (başlıyoruz)

ëşliysëz (çalışıyorsunuz)

ëşliym (çalışıyorum)

bëtmıy (bitmiyor)

b tmiyeler (bitmiyorlar) ( ner, 2012: 716).

y riyb z (yürüyoruz) ( ner, 2015: 53).

atlıy (yürüyor) ( ner, 2015: 101).

aşıybız (yiyoruz)

k rmiy (görmüyor) (Güney, 2015: 115).

Tatar Türkçesiyle Trabzon ili ağızında Şimdiki zaman çekiminde benzerliğı bulunan bu ek, sadece ünlüyle biten fiillerde kullanılır. Söz konusu ek,Tatar T rk esindei  ns zle biten fiillere geldiğinde -a, -e biçimini alır ( ner, 2012: 679-748).

totasıñ (tutuyorsun)

igeb z (ekiyoruz)

 tes z (geçiyorsunuz) vb.

Şimdiki zaman çekiminin birinci Şahıs ekleri, Tatar Türkçesi Kreşin ağızında -ıyım/-iyim, -ıyık/-iyik ekleriyle karşımıza çıkmaktadır (Alkaya-Kirillova, 2018: 1-5):

cırlıyım (t rk  söylüyorum)

Şimdiki zamanın -y biçimindeki bu kullanımı,  zbek ( zt rk, 2012: 291-354), Uygur (Yazıcı Ersoy, 2012: 355- 428), Kazak (Tamir, 2012: 429-480), Kırgız (Kasapoğlu  engel, 2012: 481-542) Türkçelerinde de görülür.

Farklı Ekler

Trabzon Ağızı

-yor

diyorum (diyorum)

tutuyor (tutuyor)

yapıyorsun (yapıyorsun)

galıyor (kalıyor) (Demir, 2006: 355-375).

-yOr ekli şimdiki zaman,Elazığ Merkez, Van Merkez, Erzurum Merkez, Erzurum Tortum, Gümüşhane Torul, Kelkit bölgelerinde de kullanılır (Özek, 2012: 1757).

-yo

söküyom (söküyorum)

göçüyo (göçüyor)

döküyön (döküyorsun)

olıyo (oluyoruz)

gelıyosuz (geliyorsunuz)

kabadmıyon (kapatmıyorsun)

zanedmiyom (zannetmiyorum) (Demir, 2006: 355-375).

-yOr şimdiki zaman ekininElazığ Merkez, Van Merkez, Erzurum Merkez, Erzurum Tortum, Gümüşhane Torul, Kelkit ağızlarında r sesini düşürmüş biçimiyle (-yO) kullanıldığı görülebilir (Özek, 2012: 1757).

-yur, -yu

görüyürüm (görüyorum)

biliyüm (biliyorum)

dönüysün (dönüyorsun)

edürüz (ediyoruz)

çıkıyuk (çıkıyoruz)

isdüyüler (istiyorlar)

sadıyalar (satıyorlar)

girmiyu (girmiyor)

bulunmuyu (bulunmuyor)

acmiyeler (açmıyorlar) (Demir, 2006: 355-375).

Ekin bu şekilde kullanımı,Erzincan Kemah, Tercan, Çayırılı Refahiye, Gümüşhane Torul, Kelkit, Van Erciş; Bitlis Ahlat, Erzurum Şenkaya, Kars Merkez, Arpaçay, Muş Merkez bölgelerinde görülebilir (Özek, 2012: 1757).

-yir

düşüniyrem (düşünüyorum)

yiyorsin (yiyorsun)

alıyirler (alıyorlar)

biliysüüz (biliyorsunuz)

gelmiyirler (gelmiyorlar)

almıyirler (almıyorlar)

düzmiyir (düzmüyor) (Demir, 2006: 355-375).

-yır ekli şimdiki zaman, Erzincan Kemah, Tercan, Çayırılı Refahiye, Gümüşhane Torul, Kelkit, Van Erciş, Bitlis Ahlat,Erzurum Şenkaya, Kars Merkez, Arpaçay, Muş Merkez bölgelerinde kullanılmaktadır (Özek, 2012: 1757).

-ir

götürirem (götürüyorum)

çalışir (çalışıyor)

tanir (tanıyor)

diler (diyorlar)

gelirem (geliyorum)

gelmirem (gelmiyorum) (Demir, 2006: 355-375).

-*İr* ekli şimdiki zamanın özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarından; Elazığ Merkez, Ağın, Keban, Bingöl Merkez, Karlıova, Erzincan Merkez, Tercan, Çayırlı, Refahiye, Bitlis Adilcevaz, Van Merkez, Erciş, Erzurum Tortum, Karasu Kars Merkez, Arpaçay, Diyarbakır Merkez, Çüngüş, Çermik, Urfa Merkez, Tunceli Hozat, Pertek, Gümüşhane Torul, Kelkit'te kullanıldığı görülebilir (Özek, 2012: 1757).

Ekin Arsin ve Araklı çevresinde sınırlı sayıda örneği tespit edilmiştir. Erzurum ili Tortum yöresi ağızlarında ise -*İr* şimdiki zaman çekimi Azerbaycan Türkçesiyle örtüşür (Demir, 2006: 355-375).

-i

göçim (göçüyorum)

kesisin (kesiyorsun)

goyiisin (koyuyorsun)

daaşı (taşıyor)

geyiilar (giyiyorlar)

vuriler (vuruyorlar) (Demir, 2006: 355-375).

Şimdiki zaman çekiminin Trabzon yöresi ve ağzında -i ekiyle ifade edilişinin, Ordu ili ağızlarından (Ordu merkez, Gülyalı, Kabadüz, Ulubey ilçe ve köyleri) başladığı sanılmaktadır. Giresun ili ağızlarında devam etmektedir. Erzincan Kemah ilçe ve köylerinde de aynı ek kullanılmaktadır. Zaman zaman Rize ili ağızlarında da rastlanmıştır (Demir, 2006: 374).

-ya, -ye

alıyan (alıyorsun)

yapıya (yapıyor)

kaynıya (kaynıyor)

geliyan (geliyorsun)

almıyam (almıyorum)

bilmiyem (bilmiyorum) (Demir, 2006: 355-375).

Şimdiki zaman –ya, -ye ekinin,Vakfıkebir’in Kumandere yöresi ve Tonya civarında az sayıda örneği tespit edilmiştir. Bu çekim Ordu ili yöresinin Fatsa, Ünye, İkizce, Çaybaşı ilçe ve köylerinde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır (Demir, 2006: 375).

2.2.3. Ek Fiil

Trabzon Ağzı

İsimleri fiilleştirerek onların fiil gibi çekilmelerini sağlar. Bölgemizde şimdiki zaman ve geniş zamanın örnekleri çoktur. Bilinen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart çekimleri daha az kullanılmaktadır. Görev bakımından yazı dilinden farklılığı yoktur. Şekil bakımından ise bazı ses olayları ile karşılaşmaktadır (Demir, 2006: 455-474).

2.2.3.1. Şimdiki Ve Geniş Zamanı

hasdayım (hastayım)

doorudur (doğrudur)

eşkiyasun (eşkiyasın)

düşgünük (düşkünüz)

gençsinuz (gençsiniz)

gişiyik (kişiyiz)

zengindirler (zengindirler) (Demir, 2006: 455-456).

Bölgeden derlediğim örnekler:

haramdur (haramdır) (K 111)

yazukdur (yazıktır) (K 112)

2.2.3.2. Bilinen Geçmiş Zaman

çocuudum (çocuktum)

ustaydın (ustaydın)

çoğ idi (çok idi)

yo udu (yok idi)

biz idük (bizdik)

usdaydınız (ustaydınız)

taneydiler (taneydiler)

yokardaydım (yukarıdaydım)

kızcuvezdım (kızcağızdım)

uşıaduk (uşak idik)

gişiydiler (kişi idiler) (Demir, 2006: 467-470).

Bölgeden derlediğim örnekler:

ufacuudum (küçücüküm) (K 113)

pirinciyduk (birinciydik) (K 114)

2.2.3.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman

balıkcıymışım (balıkçı imişim)

yolcuymuşsun (yolcu imişsin)

çoomuş (çokmuş)

ayımış (ay imiş)

yolcuymuşsınız (yolcu imişsiniz)

avcıymışız (avcıymışız)

küçüümüş (küçükmüş)

şebekeymişler (şebeke imişler) (Demir, 2006: 467-470).

2.2.3.4. Şart

çalışgansam (çalışkan isem)

güzelsen (güzel isen)

neysa (ne ise)

çalışgansak (çalışkan isek)

güzelseniz (güzel iseniz)

güzelsaler (güzel iseler) (Demir, 2006: 460-461).

Tatar Türkçesi

Asıl yardımcı fiil olan i- tamamen ekleşmiş ve bugün eriöiş halde olduğu için hem şahıs hem şimdiki zaman (geniş zaman) bildiren eklerle yapılır(Öner, 2012: 679-748).

2.2.3.5. Şimdiki Zaman

min ğaşıykmin sězge (ben aşığım size)

bardır ul yěğette bër ömēt (vardır o yiğitte bir ümit)

şulaymın (söyleyim)

nersedendër (nedendir)

söykëmlëdër (sevimlidir) (Öner, 2012: 711).

2.2.3.6. Görülen Geçmiş Zaman

bolay tügël idë êlgerë (böyle değildi önceden)

onıtılmaslık ırler idëğëz (unutulmayacak adamlardınız)

ügiy ul idëk (üvey oğulduk)

êşlerëñ küp idë êşledënmë (işlerin çoktu yaptın mı) (Öner, 2012: 711)

ukıtuwçım idé (öğretmenimdi)

yazgan idé (yazmıştı)(Güney, 2015: 125).

2.2.3.7. Öğrenilen Geçmiş Zaman

cil iken (rüzgarmış)

cir östënde yular küp iken de (yeryüzünde yollar çokmuş ama) (Öner, 2012: 711-712).

injener iken (mühendismiş)

yaza iken (yazıyormuş) (Güney, 2015: 125).

2.2.3.8. Şart

şundıy dev bulsam da min (öyle dev olsam da ben)

sin akıllı bulsañ (sen akıllı isen) (Öner, 2012: 712).

2.2.2.3. Birleşik Zamanlı Çekimler

2.2.2.3.1. Hikaye

Hikaye birleşik zaman çekimi Trabzon yöresi ve ağzında, fiil tabanı + zaman veya şekil eki + ek fiil + görülen geçmiş zaman eki + şahıs eki sıralamasıyla kurulur. Şimdiki

zaman ve geniş zaman kullanımı yaygındır. Görülen ve öğrenilen geçmiş zamanda örnekler az sayıda mevcuttur; gelecek zamani dilek-şart ve istek kipinde örnekleri çok daha azdır (Çolakoğlu, 2003: 116).

Tatar Türkçesinde ise i- fiilinin geçmiş zaman şekli idë ile hikaye birleşik zaman çekimi oluşturulmaktadır (Buran-Alkaya, 2007: 258).

Benzer Ekler

2.2.2.3.1.1.Geniş Zamanın Hikayesi

Trabzon ağız örnekleri:

isderdim (isterdim)

vuruudun (vururdun)

bidirirdi (bitirirdi)

bişürürdük (pişirirdik)

görürduuz (görürdünüz)

basardılar (basarlardı)

peklerdum (beklerdim)

tögerdin (dökerdin) (Demir, 2006: 425-428).

Bölgeden derlediğim örnek:

çökerti (çökerdi) (K 115)

Tatar Türkçesi örnekleri:

ķaytır idēm (dönerdim)

bir r id m (verirdim)

rehmet k ne eyt r id m (teşekkür ederdim)

t zer id m (dayanırdım) ( ner, 2012: 719-720).

2.2.2.3.1.2.  artın Hikayesi

Trabzon ağzı örnekleri :

tutsaydım (tutsaydım)

görsen idi (görseydin)

alsaydı (alsaydı)

g rseyduk (görseydik)

gelsaydınız (gelseydiniz)

gelsaydılar (gelseydiler) (Demir, 2006: 432-434).

Tatar Türkçesi  rnekleri:

o sa id   (u saydın)

bulsa id  (olsaydı)

kalsa id  (kalsaydı)

barsa id  (gitseydi) ( ner, 2012: 720).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

2.2.2.3.1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi

gel y d m (geliyordum)

alıyudu (alıyordu)

geleyidim (geliyordum)

toplayı.dın (topluyordun)

basdırıyoduk (bastırıyorduk)

pirleşı idi (birleşiyor idi)

galdırıydınız (kaldırıyordunuz)

savaşıyodular (savaşıyorlardı) (Demir, 2006: 424-425).

2.2.2.3.1.4. Bilinen Geçmiş Zamanın Hikayesi

aldıydım (aldıydım)

geldiydin (geldiydin)

gelin oldum idi (gelin oldumdu)

oldiydi (oldu idi)

geldiydınız (geldiydiniz)

aldıydılar (aldıydılar) (Demir, 2006: 428-429).

2.2.2.3.1.5. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikayesi

ıslamış ıdım (ıslanmışım)

gelmişdin (gelmiştin)

gelmişdiiz (gelmiştiniz)

yapdurmuşlardı (yaptırmışlardı)

töşenmiş idi (döşenmişti)

gonuşmuşdunuz (konuşmuştunuz)

yetişmemişduk (yetişmemiştik) (Demir, 2006: 429-431).

2.2.2.3.1.6. İsteğin Hikayesi

okıyaydım (okuyaydım)

vermez olayduk (vermez olaydık)

geleydiler (geleydiler)

yapaydı (yapaydı)

yapay idi (yapaydı) (Demir, 2006: 434).

2.2.2.3.1.7. Gerekliliğin Hikayesi

gelmeliydım (gelmeliydım)

gelmeliyduk (gelmeliydik)

gelmeliydın (gelmeliydin) (Demir, 2006: 435).

Tatar Türkçesi

2.2.2.3.1.8. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Hikaye

torgan idě (dönmüştü)

torgan idēm (durmuştum)

çeçken idēm (karıştırmıştım)

işētken idě (işitmişti)

digen iděk (demiştik) (Öner, 2012: 719).

2.2.2.3.1.9. Geniş Zamanda Hikaye (Şimdiki Zaman İşlevli)

bělmıy idě (bilmezdi)

sata idě (satardı)

ķısa idě (sıkıyordu)

yöriy idëk (yürürdük)

kaçmıy idë (kaçmazdı)

cite idë (yeterdi) (Öner, 2012: 719-720).

2.2.2.3.1.10. İstek İşlevli Hikaye

citsën idë (ulaşsaydı) (Öner, 2012: 720).

2.2.2.3.1.11. Gereklilik İşlevli Hikaye

ütesë idë (geçmeliydi)

kitesë idë (gitmeliydi)

ķoyası idë (dikmeliydi) (Öner, 2012: 720-721).

2.2.2.3.2. Şart

Şart birleşik zaman çekimi Trabzon ve yöresi ağzında esas fiil ile ek fiilin şartının birleştirilmesi suretiyle oluşturulmaktadır. Bölgede; şimdiki zaman, geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve gelecek zaman kiplerinde ortaya çıkmaktadır (Çolakoğlu, 2003: 118).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

2.2.2.3.2.1. Şimdiki Zamanın Şartı

alıyusam (alıyorsam)

soruyosan (soruyorsan)

görüyse (görüyorsa)

alıysak (alıyorsak)

biliysan (biliyorsan)

tutabilisa (tutabiliyorsa)

anıyosak (anıyorsak)

geliysanız (geliyorsanız) (Demir, 2006: 435-436).

2.2.2.3.2.2. Geniş Zamanın Şartı

görürsem (görürsem)

goyarsan (koyarsan)

gandırabülüse (kandırabilirse)

yapabülüse (yapabilirsek)

gidellerse (giderlerse)

ne yabarsan (ne yaparsan)

beenirsalar (beğenirlerse)

annaşusalar (anlaşılırsa) (Demir, 2006: 437-438).

2.2.2.3.2.3. Bilinen Geçmiş Zamanın Şartı

gitdisem (gittiysem)

aldıysak (aldıysak)

gördüyseer (gördüyseniz)

vurdumsa (vurduysam)

ne etdiysa (ne ettiyse)

keldisa (geldiye)

dedunsa (dediysen) (Demir, 2006: 438-439).

2.2.2.3.2.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

almıŝsam (almıŝsam)

görmüşseniz (görmüşseniz)

yapmışsalar (yapmışlarsa) (Demir, 2006: 440-441).

2.2.2.3.2.5. Gelecek Zamanın Şartı

alacaasam (alacaksam)

soracasan (soracaksan)

göreceeseler (göreceklerse)

goyacaksa (koyacaksa)

saklıcaksa (saklayacaksa)

salacaasa (salacaksa) (Demir, 2006: 441-442).

Tatar Türkçesi

2.2.2.3.2.6. Geçmiş Zamanda Şart

temamlagan bulsa (tamamlamışsa)

uñğan bulsa (ermişse)

alğan bulsak (almışsak) (Öner, 2012: 721-722).

2.2.2.3.2.7. Geniş Zamanda Şart

yazar bulsağ (yazarsak)

sizmes bulsa (sezmez) (Öner, 2012: 722).

2.2.2.3.3. Rivayet

Trabzon ve yöresi ağzında rivayet birleşik zaman çekimi, asıl fiil ile ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanının birleştirilmesiyle oluşturulur (Çolakoğlu, 2003: 117).

Tatar Türkçesinde ise rivayet birleşik zaman çekimi, “iken” yardımcı fiili ile yapılmaktadır (Buran-Alkaya, 2007: 258).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

2.2.2.3.3.1. Şimdiki Zamanın Rivayeti

alıyumuşum (alıyormuşum)

geliyümüşün (geliyormuşsun)

idere ediyoolarmış (idare ediyorlarmış)

çekiyemişiz (çekiyormuşuz) (Demir, 2006: 443).

2.2.2.3.3.2. Geniş Zamanın Rivayeti

gelürümüş (gelirmiş)

saklallarımış (saklarlar imiş)

yaarımış (yağar imiş)

görüümüşüm (görüümüşüm) (Demir, 2006: 444-445).

2.2.2.3.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

alacaamışım (alacakmışım)

görüceemişin (görecekmişsin)

olucaamış (olacakmış)

satılacaamış (satılacakmış)

alacaamışlar (alacaklarmış) (Demir, 2006: 445-447).

2.2.2.3.3.4. Şartın Rivayeti

alsaymışım (alsaymışım)

görseymişin (görseymişsin)

görseymişiz (görseymişsiz) (Demir, 2006: 447).

2.2.2.3.3.5. İsteğin Rivayeti

alaymışım (alaymışım)

alaymışınız (alaymışınız)

göreymişler (göreymişler) (Demir, 2006: 447-448).

Tatar Türkçesi

2.2.2.3.3.6. Geniş Zamanda Rivayet

ite iken (yaparmış)

yokluy iken (uyurmuş)

cırlar iken (söylerken)

bulır miken (olur muymuş)

eytër iken (derse) (Öner, 2012: 721).

2.2.2.3.3.7. Tasarlama Şekillerinde Rivayet

bulsa iken (olsaymış) (Öner, 2012: 721).

2.2.2.4. Sıfat- Fiil Ekleri

Trabzon ve yöresi ağzında sıfat fiil ekleri, bazı fonetik değişikliklere uğrasa da genel fonksiyonları itibariyle yazı dilinde kullanım biçimiyle uygunluk göstermektedir (Çolakoğlu, 2003: 123).

Benzer Ekler

-mış, -miş, -mëş

Trabzon ağız örnekleri:

gaynamış (kaynamış)

galmış (kalmış)

duzlanmış (tuzlanmış)

esgimiş (eskimiş)

haşlanmış (haşlanmış) (Demir, 2006: 475-476).

Tatar Türkçesi örnekleri:

açıklanmış isem (belirlenen isim)

sanalmış predmet (hesaplanmış şey, madde)

kürmemişke salışuv (bilmezlikten, görmezlikten gelmek) (Öner, 2012: 724).

-açak, -açaq, -eçek, -acak, -ecek

Trabzon ağız örnekleri :

çakılacak (çakılacak)

tüşünecek (düşünecek)

gonışacak (konuşacak)

doacak (doyacak)

kalkındıraçak (kalkındırarak)

eteçek (edecek) (Demir, 2006: 474).

Tatar Türkçesi örnekleri:

ëşleyecek (yapacak)

kileçek (gelecek)

yuvaçaķ (yıkılacak)

bulmayaçaķ (olmayacak) (Öner, 2012: 724).

kirē kaytaçaķ (geri verilecek) (Güney, 2015: 150).

-ası, -esi, -esē

Trabzon ağzı örnekleri :

parındırasılık (barındıracak)

yedesilik (yetecek) (Demir, 2006: 475).

Tatar Türkçesi örnekleri:

kilesē kēşē (gelecek insan)

uķıysı kitabım (okuyacak kitabım)

kilesē yıl (gelecek yıl)

barası yul (gidecek yol) (Öner, 2012: 724).

béz barası (gideceğımız) (Güney, 2015: 150).

-ar, -er, -r

Trabzon ağzı örnekleri :

bilir gişi

bagar köz (bakar göz) (Demir, 2006: 476).

Tatar Türkçesi örnekleri:

eytēr süz (diyecek söz)

sayrar қоş (öten kuş)

oçarlık (uçacak) (Öner, 2012: 725).

-mas, -mes, -maz, -mez

Trabzon ağzı örnekleri :

çürümez (çürümez)

yaramaz (yaramaz) (Demir, 2006: 475).

Tatar Türkçesi örnekleri:

bulmas hıyal (olmayacak hayal)

sünmes ut (sönmez ateş) (Öner, 2012: 725).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-an, -en

çıkan (çıkan)

ıslanan (ıslanan)

yıkanan (yıkanan)

alan (alan)

dönen (dönen) (Demir, 2006: 474).

-dık, -dik, -duk, -dük

anlatdıklarımı (anlattıklarımı)

yapabüldüklerini (yapabildiklerini)

dedukleri (dedikleri)

bilmedüüm (bilmediğim)

cötürdünün (götürdüğünü) (Demir, 2006: 475).

-icı

yırtıcı (yırtıcı) (Demir, 2006: 475).

-ık, -ik, -uk, -ük

ekleşük (eklenmiş)

yetişik (yetişmiş)

yırtık (yırtılmış)

kuduruk (kudurmuş) (Demir, 2006: 476).

Tatar Türkçesi

-ğan, -gen, -ğan, -ken

uqılğan (okunmuş)

tuzğığan (dağılmış)

ëşlegen (işlemiş, yapmış)

qaytqan (dönmüş)

köreşken (mücadele etmiş) (Öner, 2012: 724).

qayırılğan (kopmuş kol) (Öner, 2015: 281).

-vçı, -vçë

tëlevçë këşë (isteyen insan)

söylevçë qart (söyleyen ihtiyar)

kürmevçë këşë (uzaktan görmeyen insan)

satuvçı yëğët (satıcı delikanlı) (Öner, 2012: 725).

2.2.2.5. Zarf Fiiller

Bölgede kullanılan zarf fiil ekleri, genel itibariyle yazı diliyle uygunluk göstererek zaman zaman fonetik değişmelerle karşımıza çıkmaktadır (Çolakoğlu, 2003: 124).

Benzer Ekler

-a, -e, -y

Trabzon ağız örnekleri :

garişdura garişdura (karıştıra karıştıra)

güle söyliye (güle söyleye)

kidi kele (gidi gele) (Demir, 2006: 478).

Tatar Türkçesi örnekleri:

karıy bardım (bakarak gittim)

këre yör (uğrayıp git) (Öner, 2012: 725-726).

-p, -ıp, -ip, -up, -üp

Trabzon ağız örnekleri :

alıp (alıp)

tüşüp (düşüp)

sayıp (sayıp)

doldurup (doldurup)

galdırıp (kaldırıp)

ilave etip (ilave edip) (Demir, 2006: 481).

Tatar Türkçesi örnekleri:

kaşıp kite (kaşıyıp gider)

tişep (delip)

oçıp (uçup)

özilip (üzölüp)

kümep (gömüp) (Öner, 2012: 726).

tıñlap (dinleyerek) (Öner, 2015: 283).

Farklı Ekler

Trabzon Ağzı

-a gine, -e gine

kata gine (katarak)

ite gine (iterek)

yapa gine (yaparak) (Demir, 2006: 479-480).

-ı, -i, -u, -ü

salı vermeyiz (salıvermeyiz)

kesi veriyruk (kesiveriyoruz)

go verüsün (koyverirsin)

kavuru (kavurup)

yediri (yedirip)

keli yagalarsa (gelirse)

alu gelirdiler (alıp) (Demir, 2006: 480).

-imine

seyirdimine (koşarak) (Demir, 2006: 480).

-arak, -erek

gazi olarak (olarak)

tiyerek (diyerek)

sürükleyerek (sürükleyerek) (Demir, 2006: 481-482)

-alak, -elek

gidelek (giderek) (Demir, 2006: 482).

-alı, -eli

geleli (geleli)

bileli (bileli)

öleli (öleli) (Demir, 2006: 482).

-ınca, -ince, -unca, -ünce

gararınca (kararınca)

pozulunca (bozulunca)

olmayınca (olmayınca)

başlayınca (başlayınca)

baalinca (bağlayınca) (Demir, 2006: 482-483).

-ıncı, -inci, -uncu, -üncü

kirinci (girince)

gidinci (gidince)

varıncı (varınca) (Demir, 2006: 483).

-kan, -ken

girergen (girerken)

sayarken (sayarken)

gezerken (gezerken)

yatarıkan (yatarken)

kelikan (gelirken) (Demir, 2006: 483-484).

-ka, -ke

yakalarke (yakalarken)

yaarka (yağarken)

gazarka (kazarken)

gelürke (gelirken)

giderke (giderken) (Demir, 2006: 484-485).

-kana, -kene

akarkene (akarken)

giderkene (giderken) (Demir, 2006: 485).

-çan

eriyçan (eriyorken)

atarçan (atarken)

varıçan (varken) (Demir, 2006: 485).

-madan, -meden

gazmadan (kazmadan)

domadan (doğmadan)

gitmeden (gitmeden) (Demir, 2006: 485-486).

-ana gadar, -ene gada(r)

edene gada (edene kadar)

kırklanana gadar (kırklanana kadar)

bidene gada (bitene kadar) (Demir, 2006: 476-496)

-anda, -ende

gelende (gelende)

vuranda (vuranda) (Demir, 2006: 486).

-andan sora, -enden sora

yakandan sora (yakınca)

ayıtladuktan sora (ayıtlayınca)

tikdukten sora (dikince) (Demir, 2006: 487).

-asıya, -esiye

veresiye (veresiye) (Demir, 2006: 487).

-dukca, -dükce

gesdükce (kestikçe)

yaşlandukca (yaşlandıkça)

sordukca (sordukça) (Demir, 2006: 487-488).

-duna, -düne

olduuna (olunca) (Demir, 2006: 488).

-dindan, -dinden, -dundan, -dünden

olduundan (olunca)

büyüdünden (büyüyünce) (Demir, 2006: 488).

-dukdan, -dükden sora, sona

geldükden sora (gelince)

haşatladuktan sora (haşlayınca)

celdükden sora (gelince) (Demir, 2006: 488-489).

-dında,- dinde, -dunda, -dünde

geldinde (gelince) (Demir, 2006: 489).

-dindan, -dinden, -dundan, -dünden

oldundan (olunca)

yapılmadundan (yapılmayınca) (Demir, 2006: 489).

-duk + iyelik eki + lan, -dük + iyelik eki + lan

istedumlan (isteyince)

aldunlan (alınca)

çıkduanlan (çıkınca) (Demir, 2006: 489-490).

-dıǵı gibi

ekmedi gibi (ekmeyince)

oldu gibi (olunca) (Demir, 2006: 490).

-dı, -di, -du, -dü zaman

kalkdımız zaman (kalkınca)

girdi zamanda (girince)

çıkduum zamanda (çıkınca) (Demir, 2006: 490-491).

-mamış, -memiş

çalışmamış (çalışmayınca)

kesmemiş (kesmeyince) (Demir, 2006: 491).

-mazdan, -mezden

paırmazdan (bağırmadan)

çalışmazdan (çalışmadan) (Demir, 2006: 491).

-r maz, -r mez

gelir gelmez (gelir gelmez)

gidi gitmez (gider gitmez) (Demir, 2006: 491).

-ma(y)lan, -me(y)len

bellemelan (belleyerek)

kitmelan (giderek)

yürümeylan (yürüyerek) (Demir, 2006: 492).

-ine, -ini, -inine

diyne (diye)

getdi deyni (diye)

basmasın diynine (diye) (Demir, 2006: 492-493).

-dı, -di

aldı (alıp)

göç etdi gidiyle (göç edip) (Demir, 2006: 494-495).

-dısa

isdiysa (istiyorsa)

yapıldıysa (yapıldıysa) (Demir, 2006: 495)

-dı, -di, -du, -dü midi; -dı, -di, -du, -dü mi

gitdi midi (gidince)

eşdin midi (eşince)

gakdı mı (kalkınca) (Demir, 2006: 495-496).

Tatar Türkçesi

-gançı, -gençi, -kançı, -kençi

anlagançı (anlayınca)

kürgençi (görünce)

yangançı (yanınca) (Öner, 2012: 727).

-gaç, -geç, -kaç, -keç

arıgaç (yorulunca)

eytkeç (söyleyince)

oçkaç (uçunca)

bitkeç (bitince) (Öner, 2012: 727).

-rga, -rge

bülerge siz (hazırsınız)

yalarga (yalamaya) (Öner, 2012: 727).

-rday, -rdey, -arday, -erdey

koçaklarday (kucaklar gibi)

yeşetirdey (yaşatırcasına) (Öner, 2012: 727-728).

-ganday, -gendey, -kanday, -kendey

sayraganday (ötercesine)

sıypaganday (okşar gibi)

köydirgendey (yakar gibi) (Öner, 2012: 728).

-ışlıy, -işliy

kaytıışlıy (dönerken)

tutkıy kişi (tanıdıklarını)

kitiışliy (giderken) (Öner, 2012: 728).

SONUÇ

Bu çalışmada, Kıpçak grubu Türk Lehçesinin önemli birkolu olan Tatar Türkçesi ile Türk yazı dilinin farklı bir grubu olan Oğuz grubu Türk Lehçelerinin önemli kolu olan Türkiye Türkçesinin Doğu Karadeniz ağızlarından Trabzon yöresi ağızı; morfolojik mukayese temelinde, derleme ve ikinci elden veri toplama teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Çalışma ile Türk yazı dilinin iki farklı grup lehçeleri arasında mukayese kurulabileceği gibi başlı başına bir lehçenin yazı dili ile farklı bir lehçenin ağız özellikleri arasında da mukayese kurulabileceği ortaya konulmuştur. İnceleme yapılırken mukayeselerde Tatar Türkçesi ile Trabzon Ağızının morfolojik özellikleri; benzer ve farklı yönleriyle tasnifler halinde verilmiştir. Çalışmada yalnızca Trabzon yöresi ağızı ve Tatar Türkçesine yer verilmeyip yer yer farklı lehçeler ve Türkiye Türkçesi ağızlarında da karşılaşılan benzerlikler belirtilmiştir. Çalışma esnasında derleme yöntemiyle birlikte ikinci elden veri toplama tekniğine başvurulmuştur. Necati Demir'in Trabzon ve Yöresi Ağızları, editörlüğünü Ahmet Bican Ercilasun'un yaptığı Türk Lehçeleri Grameri çalışmaları inceleme esnasında temel kaynak olarak kullanılıp çeşitli çalışmalara değinilmiştir. Tüm incelemeler sonucunda yapım ekleri, İsim Çekim Ekleri, Fiil Çekim Ekleri ve Ek Fiilde farklılıkların yanı sıra genel oranda benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. İsim Çekim Ekleri içerisinde Yükleme Hâli eki benzerlik göstermeyip tamamen farklı kullanıma sahiptir. Basit Zamanlı Fiil Çekim Eklerinin tamamında benzerlikler tespit edilirken Birleşik Zamanlı Fiil Çekim Eklerinde Geniş Zamanın Hikayesi ve Şartın Hikayesi çekimlerinin dışında benzerlik tespit edilememiştir. Sıfat fiil ve zarf fiil eklerinde

ise farklılıkların yanı sıra benzerlikler tespit edilmesine rağmen zarf fiil eklerinde Trabzon yöresi ağız için önemli farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Tespit Edilen Morfolojik Bağlantılı Ekler

- ⊙ İSİMDEN İSİM YAPIM EKİ: -lık, -lik, -luk, -lük; -çık, -çik, -çuk, -çük; -cı, -ci, -cu, -cü; -lı, -li, -lu, -lü; -sız, -siz, -suz, -süz; -gı, -gi, -k1, -ki; -cık, -cik -cuk, -cük, -çık, -çik, -çuk, -çük; -ça, -çe; -cak, -cek, çak, -çek; -daş, -deş, -taş, -teş; -ncı, -nci, -ncu, -ncü, -nçı, -nçi
- ⊙ FİİLDEN İSİM YAPIM EKİ: -ma, -me; -m; -ş, -ış, -iş; -mak, -mek; -k; -ak, -ek; -gı, -gi, -gu, -gü, -k1, -ki, -ku, -kü; -gıç, -giç, -k1ç, -kiç; -tı, -ti, -d1, -di; -gın, -gin, -gun, -gün, -kın, -kin; -mış, -miş; -anak, -enek; -ga, -ge, -ka, -ke
- ⊙ İSİMDEN FİİL YAPIM EKİ: -la, -le; -lan, -len; -laş, -leş; -lat, -let; -a, -e; -al, -el, -l; -k; -ar, -er, r
- ⊙ FİİLDEN FİİL YAPIM EKİ: -ma, -me; -n; -l; -ş; -t; -dır, -dir, dur, -dür, -tır, -tir
- ⊙ İLGİ HALİ: -nın, -nin, -nun, -nün.
- ⊙ YÖNELME HALİ: -a, -e
- ⊙ BULUNMA HALİ: -da, -de, -ta, -te
- ⊙ AYRILMA HALİ: -dan, -den, -tan, -ten
- ⊙ EŞİTLİK HALİ: -ca, -ce, -ça, -çe
- ⊙ VASITA HALİ: bilen, -ilen, -ilan
- ⊙ ÇOKLUK EKİ: -lar, -ler, -nar, -ner
- ⊙ AİTLİK EKİ: -gı, -gi, -k1, -ki
- ⊙ SORU EKİ: -mı, -mi, -mu, -mü
- ⊙ ŞART EKİ: -sa, -se

- ⊙ İSTEK EKİ: -sana, -sene
- ⊙ GEREKLİLİK: -rga, -rge kirek
- ⊙ EMİR EKİ: -ayım, -eyim, -ıym, -iym; ☞; -sın, -sin, -sun, -sün; -sınnar, -sinner, -sunnar, -sünner
- ⊙ GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN EKİ: -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü
- ⊙ GELECEK ZAMAN EKİ: -açak, -eçek
- ⊙ GENİŞ ZAMAN EKİ: -r, -ar, -er
- ⊙ ŞİMDİKİ ZAMAN EKİ: -y
- ⊙ BİRLEŞİK ZAMANLI ÇEKİMLER: Sadece geniş zamanın şartında ve şartın hikayesinde bağlantı bulunmaktadır.
- ⊙ SIFAT FİİL EKİ: -mış, -miş; -açak, -eçek, -acak, -ecek; -ası, -esi; -ar, -er, -r; -mas, -mes, -maz, -mez
- ⊙ ZARF FİİL EKİ: -a, -e, -y; -p, -ıp, -ip, -up, -üp
- ⊙ İYELİK EKLERİ:

1. Tekil Şahıs İyelik Eki	-m, -ım, -im, -um, -üm
2. Tekil Şahıs İyelik Eki	-n, -ın, -in, -un, -ün
3. Tekil Şahıs İyelik Eki	-ı, -i, -u, -ü, -sı, -si, -su, -sü
3. Çoğul Şahıs İyelik Eki	-ları, -ler, - narı, -neri

MORFOLOJİK BAĞLANTI TESPİT EDİLMEMEYEN EKLER

YÜKLEME HALİ: Bu ekte bağlantı tespit edilememiştir.

ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN EKİ:Bağlantı bulunmamaktadır.

İYELİK EKLERİ:

1. Çoğul Şahıs İyelik Eki	Bu Ekte Bağlantı Tespit Edilememiştir.
2. Çoğul Şahıs İyelik Eki	Bu Ekte Bağlantı Tespit Edilememiştir.

11. yy.'da Anadolu'ya yerleşen Oğuz boylarının Anadolu'da ağız özelliklerinin çeşitlenmesine sebep olduğu dile getirilmiştir. Fakat tüm veriler sonucunda; Leyla Karahan'ın Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı çalışmasında da belirttiği gibi Anadolu ağızlarının oluşumunda Oğuz dışı Türk boylarının da etkisi görülüp bugün İzmit'ten Artvin'e uzanan sahil şeridinde Anadolu'nun her tarafından serpinti halinde Kıpçak Türkçesi özelliklerine rastlanıldığı sonucuna varılmaktadır. Yörede görülen bu Kıpçak izleri sadece söylemde varlığını göstermeyip yöreye ait yer isimleri, aile isimleri, bitki isimleri ve yaşam, beslenme stilinde de karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu çalışma, lehçe ve ağızların dilin canlılığı içerisinde eriyip kaybolmaması adına Türk diline katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, oluşturulan çalışmaların yazı diliyle sınırlı kalmaması; Türk dilinin zengin ağız özelliklerinin de mevcudiyetinin muhafaza edilmesi istenmiştir.

EKLER

1.1.TRABZON AĞZI İÇİN KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

K 1	Nezahat İleli, Maçka, Emekli, yaş 65.
K 2	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 3	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 4	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 5	Nursel Karakazan, Merkez, Ev hanımı, yaş 66.
K 6	Nilgün Bilgin, Vakfıkebir, Emekli, yaş 64.
K 7	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 8	Gülser Ötüken, Merkez, Ev hanımı, yaş 85.
K 9	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 10	Ömür Erbaş, Merkez, Esnaf, 37.

K 11	Serkan İnce, Tonya, Öğretmen, yaş 40.
K 12	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 13	Samet Oğuz, Merkez, Memur, yaş 33.
K 14	Gülser Ötüken, Merkez, Ev hanımı, yaş 85.
K 15	Murat Günaydın, Vakfikebir, Öğretmen, yaş 48.
K 16	Aşkın Atmaca, Tonya, Öğretmen, yaş 40.
K 17	Ali Çakır, Çarşıbaşı, Öğretmen, yaş 56,
K 18	Ömür Erbaş, Merkez, Esnaf, 37.
K19	Cemal Erosmanoğlu, Akçaabat, Memur, yaş 40.
K 20	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 21	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 22	Emin Malkoç, Trabzon/Akçaabat, Emekli, yaş 70,
K 23	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 24	Nezahat İleli, Maçka, Emekli, yaş 65.

K 25	Nazmiye Bektaş, Maçka, Ev hanımı, 64.
K 26	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 27	Alaattin Aliyazıcıoğlu, Yomra, Emekli, yaş 75.
K 28	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 29	Münire Özşeker, Merkez, Ev hanımı, yaş 60,
K 30	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 31	Şakire Alkan, Sürmene, Emekli, yaş 63
K 32	Gürhan Yavuz, Maçka, Emekli, yaş 66.
K33	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 34	Yasemin Ötüken, Akçaabat, Ev hanımı, yaş 46.
K35	Nazmiye Bektaş, Maçka, Ev hanımı, yaş 64,
K 36	Lütfiye Günaydın, Vakfikebir, Ev hanımı, yaş 74.
K 37	Serkan İnce, Tonya, Öğretmen, yaş 40.
K 38	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.

K 39	Murat Günaydın, Vakfikebir, Öğretmen, yaş 48.
K 40	Özlem Özer Öztürk Merkez, Öğretmen, yaş 40.
K 41	Gülser Ötüken, Trabzon/ Merkez, Ev hanımı, yaş 85,
K 42	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför yaş 41.
K 43	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K44	Nursel Karakazan, Merkez, Ev hanımı, yaş 66.
K 45	Yeşim Saka, Merkez, Ev hanımı, yaş 42.
K 46	Emine Karakaş, Of , Emekli, yaş 60.
K 47	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 48	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 49	Cemal Erosmanoğlu, Akçaabat, Memur, yaş 40.
K 50	Ali Çakır, Çarşıbaşı, Öğretmen, yaş 56.
K 51	Murat Günaydın, Vakfikebir, Öğretmen, yaş 48.
K 52	Gülser Ötüken, Merkez, Evhanımı, yaş 85,

K 53	Hülya Şahinoğlu Maçka, Emekli, yaş 65.
K 54	Güner Bayraktar, Beşikdüzü, Ev hanımı, yaş 45.
K55	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 56	Yasemin Ötüken, Akçaabat, Ev hanımı, yaş 46,
K 57	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 58	Nazmiye Bektaş, Maçka, Ev hanımı, yaş 64.
K 59	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 60	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 61	Alaattin Aliyazıcıoğlu, Yomra, Emekli, yaş 75.
K 62	Lütfiye Günaydın, Vakfikebir, Ev hanımı, yaş 74.
K 63	Emine Karakaş, Of, Emekli, yaş 60.
K 64	Savaş Kara, , Şalpazarı, Emekli, yaş 53.
K 65	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 66	Şakire Alkan, Sürmene, Emekli, yaş 63.

K 67	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 68	Gürhan Yavuz, Maçka, Emekli, yaş 66.
K 69	Nazmiye Bektaş, Maçka, Ev hanımı, yaş 64.
K 70	Ali Çakır, Çarşıbaşı, Öğretmen, yaş 56.
K 71	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 72	Murat Günaydın, Vakfikebir, Öğretmen, yaş 48.
K 73	Önder Uzun, Beşikdüzü, Öğretmen, yaş 34.
K 74	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 75	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 76	Ali Çakır, Çarşıbaşı, Öğretmen, yaş 56.
K 77	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 78	Alaattin Aliyazıcıoğlu, Yomra, Emekli, yaş 75.
K79	Münire Özşeker, Merkez, Ev hanımı, yaş 60.
K 80	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.

K 81	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 82	Yasemin Ötüken, Akçaabat, Ev hanımı, yaş 46.
K 83	Gülser Ötüken, Merkez, Ev hanımı, yaş 85.
K 84	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 85	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 86	Alaattin Aliyazıcıoğlu, Yomra, Emekli, yaş 75.
K 87	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 88	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 89	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 90	Hülya Şahinoğlu, Maçka, Emekli, 65.
K 91	Gülser Ötüken, Merkez, Ev hanımı, yaş 85.
K 92	Yeşim Saka, Merkez, Ev hanımı, yaş 42.
K 93	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 94	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.

K 95	Şakire Alkan, Sürmene, Emekli, yaş 63.
K 96	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 97	Gülser Ötüken, Merkez , Ev hanımı, yaş 85.
K 98	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 99	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 100	Davut Turhan, Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 101	Asiye Vural, Akçaabat, Ev hanımı, yaş 65.
K 102	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 103	Emine Bayraktar, Çarşıbaşı, Ev hanımı, yaş 55.
K 104	Nezahat İleli, Maçka, Emekli, yaş 65.
K 105	Ömür Erbaş, Merkez, Esnaf, yaş 37.
K 106	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 107	Nigar Malkoç, Arsin, Ev hanımı, yaş70.
K 108	Murat Günaydın, Vakfikebir, Öğretmen, yaş 48.

K 109	Erhan Erdem, Merkez, Memur, yaş 39.
K 110	Haydar Azaklı, Akçaabat, Emekli, yaş 64.
K 111	Ergin Turan, Akçaabat, Şoför, yaş 41.
K 112	Davut Turhan, Trabzon/ Akçaabat, Emekli, yaş 65.
K 113	Gülser Ötüken, Merkez, Ev hanımı, yaş 85.
K 114	Emin Malkoç, Akçaabat, Emekli, yaş 70.
K 115	Samet Oğuz, Merkez, Memur, yaş 33.

Derleme çalışmaları, 2019 ve 2020 yıllarında hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Alkaya,Ercan, *Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2001.

Alkaya, Ercan, *Tatar Türkçesi Yazı Dilinde ve Ağızlarında y-/c- Sesi Üzerine*, Uluslar arası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 2017, c.1, s, 1.

Alkaya Ercan, *Kirillova Zoya, Kreşin Tatar Ağızlarının Özellikleri*, Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 2018, c.2, s,2.

B.A., Serebrennikov, N.Z., Godjieva, *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, (Çev. Tefik Hacıyev, Mustafa Öner), Tdk Yayınları, Ankara 2018.

Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Tdk Yayınları, Ankara 2015.

Brendemoen, Bernt, *Trabzon Ağızlarında Şimdiki Zaman Bağlantı Ünlüsü*, Türk Dilleri Araştırmalar, 1992.

Buran, Ahmet, Alkaya, Ercan, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Buran, Ahmet, *Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Turkish Studies, Winter 2011.

Caferoğlu, Ahmet, *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.

Çavdar, Elif, *Kazan Tatar Türkçesi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2019.

Çolakoğlu, Bülent Kahraman, *Trabzon Ağzı*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2003.

Çolakoğlu, Bülent Kahraman, *Ağız Çalışmalarının Önemi ve Trabzon Ağzı Özelliklerinin Değerlendirilmesi*, Zeitschrift für die Welt der Türken, 2013, c. 3, s.5.

Demir, Necati, *Trabzon Ve Yöresi Ağızları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

Demir, Nurettin, *Güneybatı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir*, Dilbilim Araştırmaları, 1996.

Ercilasun, Ahmet Bican (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Erdem, Melek, *Modern Oğuz Türkçesi Söz Varlığı*, Grafiker Yay., Ankara 2009.

Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2004.

Ergin, Muharrem, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Gabain, A.Von (Çev. Mehmet Akalın), *Eski Türkçenin Grameri*, Tdk Yayınları, Ankara 2000.

Karahan, Leyla, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Tdk Yayınları, Ankara 2014.

Korkmaz, Zeynep, *Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1976.

Korkmaz, Zeynep, *Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1971.

Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Tdk Yayınları, Ankara, 2010.

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Tdk Yayınları, Ankara 2017.

Maldar, Sedat, *Çağdaş Kıpçak Lehçelerinin Ortak Sesleri Ve Ses Olaylarının Trabzon, Rize Ve Artvin Ağızları İle Karşılaştırılması*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2018.

Öksüz, Melek, *Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış*, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2005, s.5.

Öner, Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Tdk Yay., Ankara 2013.

Öner, Mustafa, *Kazan - Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Tdk Yay., Ankara 2015.

Özbek, Mehmet Avni, *Urfa Türkülerinin Dil ve Anlatım Özellikleri*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2013.

Özden, Muharrem, *Türkiye Türkçesi Ana Ağız Gruplarını Belirleyen Özellikler Bakımından Batı Trakya Türk Ağızları*, Folklor/Edebiyat Dergisi, 2019, c.25, s.97.

Özek, Fatih, *Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri*, Turkish Studies, Winter 2012.

Özgür, Can, *Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 2002.

Sarıkaya Aksoy, Tuğba, *Tatar Türkçesinde Gereklilik/ Zorunluluk Kipliği*, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2014.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar Türkmenler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2016.

Şahan Güney, Fatma, *Tatarca Referans Grameri*, Kriter Yayınları, İstanbul 2015.

Şahin, Halil İbrahim, *Çepniler Tarih İnaniş ve Halkbilimi*, Altınpost Yayıncılık, Ankara 2013.

Tekin, Fatma, *Kazan Tatarlarının Halk Anlatımlarında Mitolojik Unsurlar*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Kayseri 2019.

Tekin, Talat, Ölmez, Mehmet, *Türk Dilleri*, Bilgesu Yayınları, Ankara 2014, S.109-114.

Tellioğlu, İbrahim, <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/79199/makaleler/2/2/arastirmax-dogu-karadeniz-bolgesinin-turk-yurdu-haline-gelmesi-hakkinda-bir-degerlendirme.pdf>, (ET: 23.01.2018).

Türkçe Sözlük, Tdk Yayınları, Ankara 2011.

Uzun, Enver, *Akçaabat Yer Adları*, Esen Ofset Matbaacılık, Trabzon 2005.

Uzun, Murat, *Kazan – Tatar Türkçesinde Birleşik Fiiller*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2007.

Yıldırım, Kürşat, *Tatar Adının Kökeni Üzerine*, Türkiyat Mecmuası, 2012, c.22.

Yılmaz, Gülşah, *Türkiyeeki Kazan- Tatar Türkçesi Çalışmaları Üzerine Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi*, Türuk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2013, s.2.

Yusupov, Ferit, *Tatar Türkçesi Ağızlarında Gelecek Zaman*, Turkish Studies, Winter 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Genel Bilgiler

Adı Soyadı	Nurşah TURHAN	
Yazışma Adresi (Ev)	İnönü mah. Kahramanmaraş Cad. No:323 kat:1/Ortahisar/Trabzon	
Doğum Tarihi ve Yeri	28/07/1993, Trabzon	
Yabancı Dil	İngilizce (orta derece)	
Evlilik Durumu	Bekar	
Ehliyet	Var	
Tel (Cep)	+90(543) 960 76 26	
E-Posta	nursah5893@gmail.com	

Eğitim

Öğrenim Dönemi	Derece (*)	Okul-Üniversite	Öğrenim Alanı
2017- 2020	Yüksek Lisans	Artvin Çoruh Üniversitesi	Türk Dili
2012-2016	Lisans	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı
2006-2010	Lise	Yunus Emre Lisesi	Yabancı Dil

Sınavlar :

ALES : 81

Yabancı Dil (YÖKDİL) : 61

Sosyal Faaliyetler:

1. KTÜ Edebiyat Kulübü – Yazar ve Âşık Davet Etkinlikleri
Akademik Faaliyetler (Katıldığı Bilimsel Kongre/Sempozyum Ve Bilimsel Toplantılar) :

3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Kahramanmaraş, Ekim 2017
2. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Antalya, Ekim 2017
1. Uluslararası Artvin Sempozyumu, Artvin ,Kasım 2018

Yayımlanan Makaleler :

TURHAN, Nurşah “*Trabzon Ağzından Derleme Sözlüğü ’ne Katkılar*” Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2018, cilt.5, no: 2, ss. 53-58

Hakemli Kongre /Sempozyum Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar :

TURHAN, Nurşah “ *Trabzon (Akçaabat) Ağzından Derleme Sözlüğü ’ne Katkılar*”
3.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 2017, Kahramanmaraş,Türkiye, 26-28 Ekim 2016, ss. 49-53

Sertifikalar:

1. Pedagojik Formasyon Sertifikası- KTÜ

Görev Aldığı Oluşumlar:

KTÜ Edebiyat Kulübü

Kullandığı Programlar:

MS Office, Excel, Word, Powerpoint